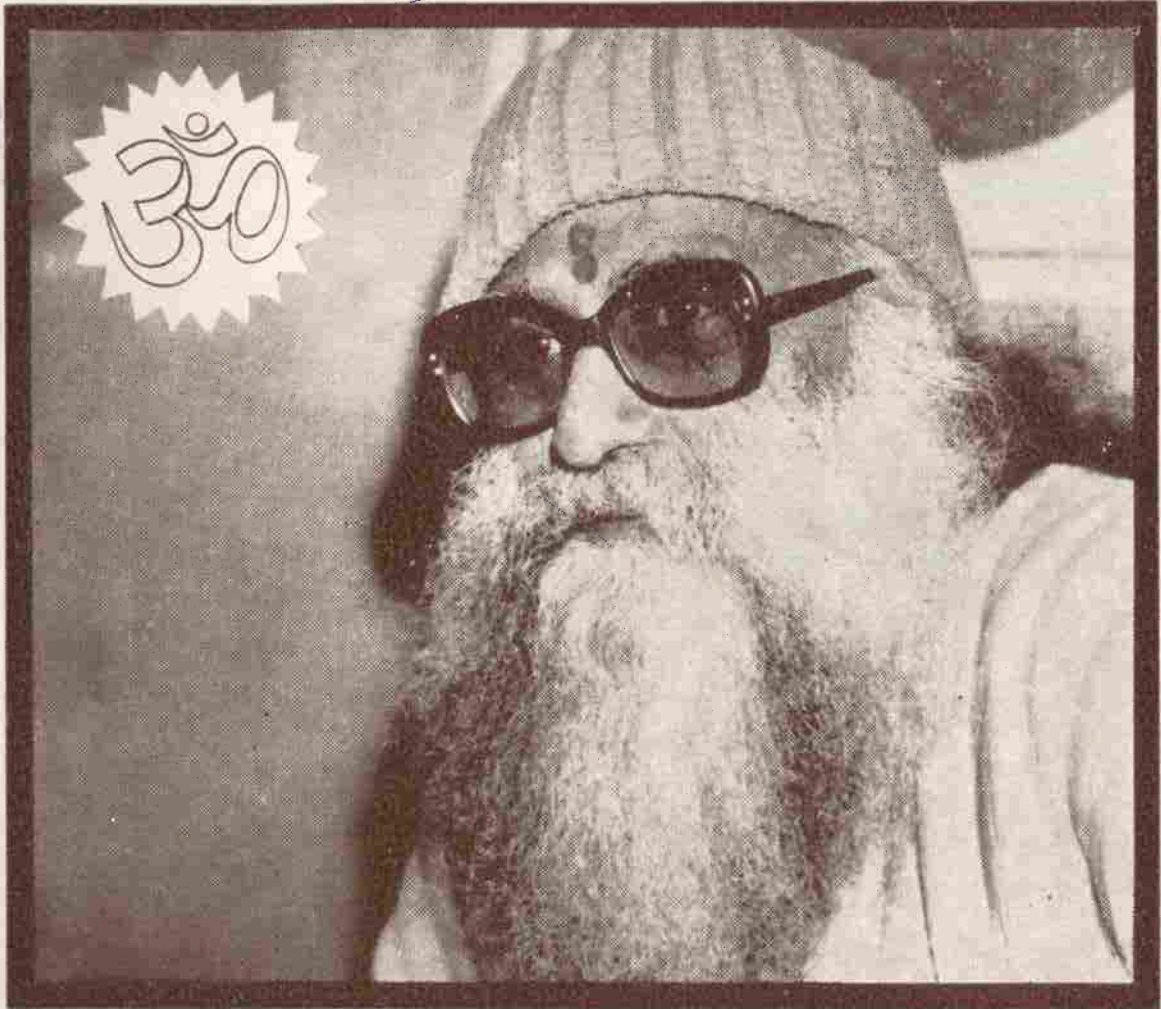

॥ तस्य वाचकः पणवः ॥

रुतमभरा

आत्मनो हिताय जगतः सुखाय

'योग'लिक्षा लावीओ, 'लिक्षु'जनी गुरुद्वार;
मुमुक्षु ज३२ पामशे, सौनो मुजमां भाग.

* પ. પૂ. ગુરુદેવ શ્રી યોગભિક્ષુજીની વિદેશયાત્રા *

તા. ૧૭-૫-૬૩ ને રવિવારે પૂજ્ય ગુરુદેવ ઐર-ઇન્ડિયાની સવારની ૩-૪૫ કલાકની ફ્લાઇટ દ્વારા મુંબઈથી અમેરિકા જવા રવાના થયા. પૂજ્ય શ્રી વિદેશયાત્રા ઠરમ્યાન પરમ ચૈતન્ય એવા આમ્પરમાત્મા વિષેના જ્ઞાનનો, યોગનો અને આધ્યાત્મિક જ્ઞાનનો પ્રચાર અને પ્રસાર કરશે અને તે દ્વારા ત્યાંના જનસમાજને સાચી સમજણ પ્રાપ્ત કરાવવાનો પ્રયત્ન કરશે. આ યાત્રા ઠરમ્યાન પૂજ્યશ્રી મુખ્યત્વે શ્રી ભરતભાઈ દેસાઈના નિવાસસ્થાને રોકાયે.

પૂજ્યશ્રીની યાત્રા શરૂ થઈ તે પહેલાં એક પ્રેરણાકાથી પ્રસંગ બન્યો

મં. સ્વ. મંજુબેનની ઘણી ઈચ્છા કે પૂજ્યશ્રી અમેરિકા જતાં પહેલાં મુંબઈ ખાતેના તેમના નિવાસસ્થાને પધરામણી કરે અને મુંબઈથી જ અમેરિકા જાય. પરંતુ પૂજ્યશ્રીની અમદાવાદથી ન્યુયોર્કની ટિકીટ કન્ફર્મ થઈ આ ટિકીટ તા. ૨૦-૫-૬૩ ની હતી. પૂજ્યશ્રીની ઈચ્છા થોડા પહેલા જવાની હતી તેથી ડૉ. બિક્ષુજીએ આગળના કિવસની કન્ફર્મ ટિકીટ મળે તેવા પ્રયત્ન કર્યો. તા. ૧૭-૫-૬૩ ની ટિકીટ કન્ફર્મ થઈ પરંતુ આ કિવસનું પ્લેન કિલ્હી-મુંબઈ-લંડન-ન્યુયોર્કનું હતું. તેથી પૂજ્યશ્રીને આગલા કિવસની ફ્લાઇટમાં અમદાવાદથી મુંબઈ જવું પડ્યું. મુંબઈ એરપોર્ટ ઉપર મંજુબેનના ભાઈ પોતાની કાર લઈને તેડવા આવેલા. એરપોર્ટ ઉપરથી પૂ. ગુરુદેવ મંજુબેનના ઘેર ગયા. મંજુબેન તો ગદગદ થઈ ગયા. તેમની ભાવના ફળી. પૂજ્યશ્રીની પધરામણી થઈ અને સૌને સ્વાધ્યાય-સત્સંગનો લાભ મળ્યો. અસ્તુ.

શિષ્યની ગુરુ પ્રત્યેની નિષ્ઠા, પ્રેમ, ભાવના અને હૃદયપૂર્વકની પ્રાર્થના અવશ્ય ફળે છે તેનું આ પ્રેરણાકાથી દર્શાવે છે.

* ગુરુપૂર્ણિમા મહોત્સવ *

તારીખ : ૩-૭-૧૯૬૩ શનિવાર

સ્થળ : ઈન્છાબેનની વાડી, શેલત ભુવન,

સમય : સવારે ૭-૦૦ વાગ્યાથી.

મણીનગર, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૮.

==: સર્વેને હાર્દિક આમંત્રણ. ==:

મહત્તમ્બરા

(મહત્તમ્બરા એટલે અનુભવયુક્ત સત્યથી ભરેલું)

(બહુજનહિતાય - બહુજનસુખાય)

(ત્રીમાસિક) જુલાઈ-ઓગસ્ટ-સપ્ટેમ્બર

VOL - III (93 - 94)

ISSUE - I

માનદ્ તંત્રી : નૈષધ બ્યાસ

તંત્રીસ્થાનેથી

વાચક મિત્રો,

આ અંક સાથે “રુતમ્બરા” નવ વર્ષ પૂરાં કરી દસમા વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે.

આજે એ દિવસની યાદ આવે છે -

૧૯૮૪ ના વર્ષમાં ઓ.પ્રે.પ. ટ્રસ્ટની મીટિંગ ડાકોર મુકામે શ્રી ગુરુધ્યાનભિક્ષુજીને ત્યાં મળી હતી. શ્રી સદ્ગુરુસમર્પણભિક્ષુજી પણ ઉપસ્થિત હતા. મારી સાથે બીજા ટ્રસ્ટીઓ એ મીટિંગમાં ભાગ લેવા માટે સમયસર હાજર થઈ ગયા.

‘ગુરુમહિમા’ના ગાન બાદ મીટિંગની કાર્યવાહી શરૂ થઈ. એક પછી એક સૌ પોતપોતાના કાર્યની વિગતો આપતા હતા. હું ધ્યાનથી સાંભળતો હતો. સાંભળવા સિવાય તથા તે ચર્ચાઓ ઉપર થોડું વિચારીને પ્રેરણા લેવા સિવાય મારે બીજું કંઈ કરવાનું નહોતું. મારી નાની ઉંમર તથા ટ્રસ્ટના કાર્યનો બહોળો અનુભવ નહીં. આ કારણે ભિક્ષુઓની વાતો સાંભળીને પ.પૂ. ગુરુદેવ શ્રી યોગભિક્ષુજીના સિદ્ધાંતોને-આદર્શોને સમજવાની કોશિષ કરી રહ્યો હતો. શ્રી સદ્ગુરુસમર્પણભિક્ષુજીએ પૂ. ગુરુદેવના “આત્મનો હિતાય જગતઃ સુખાય” ના કાર્યક્ષેત્રની વિગતવાર ચર્ચા કરી અને ગુરુદેવના તાત્ત્વિક-મૌલિક વિચારોના પ્રચાર અને પ્રસારને વધુમાં વધુ વેગ મળે તે અંગે સૌને સૂચનો કરવા કહ્યું.

‘પૂજ્યશ્રીની દિવ્ય વાણી વધુમાં વધુ લોકો સુધી પહોંચે તે માટે પ્રસંગોપાત્ત પુસ્તકોનું પ્રકાશન કરવું અને તેનો યથાયોગ્ય પ્રચાર-પ્રસાર કરવો’ - લગભગ દરેક ટ્રસ્ટીનું આ સૂચન હતું.

સૌ પોતપોતાનાં સૂચન રજૂ કરતા હતા ત્યારે હું શૂન્યમનસ્ક બેઠો હતો. ત્યાં સમર્પણભિક્ષુજીનો અવાજ મારા કાને અધડાયો, “તમારું શું સૂચન છે નૈષધભાઈ?” મારા મોંમાંથી અચાનક નીકળી ગયું -

‘પુસ્તકોનું પ્રકાશન થાય તે તો ખૂબ આનંદની વાત છે અને તેમાં સૌનો એકમત છે જ; તેથી પ્રકાશનના કાર્યને અને તેમાં પ્રકાશિત થતા પૂજ્યશ્રીના સાહિત્યના પ્રચાર-પ્રસારને વેગ મળશે જ. પરંતુ સાથે સાથે એકાદ નાનું સામયિક પ્રગટ થાય તો પૂજ્યશ્રીના વિચારોને ખૂબ ઝડપથી ઘણે દૂર સુધી વિસ્તારી શકાય અને લોકોને ઓમૂ પરિવારના અને ઓ.પ્રે.પ. ટ્રસ્ટના કાર્યોથી વાકેફ કરી શકાય.

બધા ટ્રસ્ટીઓએ આ વાતને વધાવી લીધી. પરંતુ પ્રશ્ન એ ઊભો થયો કે સામયિકનું સંપાદનકાર્ય કોણ સંભાળશે? ધ્યાનભિક્ષુજી અને સમર્પણભિક્ષુજીએ મારા તરફ ઈશારો કરી કહ્યું કે, “તમે જ સામયિકનું સંપાદનકાર્ય સંભાળો.” હું ગભરાયો. કારણ કે હું વિજ્ઞાનશાખાનો સ્નાતક; વળી સામાન્ય સાહિત્યનું પણ જ્ઞાન નહીં, તો આ તો આધ્યાત્મિક સાહિત્યનું સંપાદનકાર્ય! પરંતુ ઉત્સાહ ખૂબ હતો. તેથી મનોમન ગુરુદેવને-પરમાત્માને પ્રાર્થના કરીને આ કાર્ય હાથમાં લીધું.

મીટિંગ પતાવ્યા બાદ ડાકોરથી અમદાવાદ આવ્યો. પૂજ્યશ્રીને મીટિંગમાં થયેલી ચર્ચાઓની વિગતે વાત કરી. પૂજ્યશ્રીએ પણ સામયિક પ્રગટ કરવાના વિચારને પ્રેમપૂર્વક વધાવી લીધો. પ્રથમ અંકની હસ્તલિખિત પ્રત તૈયાર કરવામાં તેમણે ખૂબ મદદ કરી. પ્રથમ અંકનું સંપાદનકાર્ય ચાલુ હતું

તે દરમ્યાન ઓ.પ્રે.પ. ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટીઓએ અને ઓમ્પરિવારના સ્વયંસેવકોએ, સામાન્યમાં સામાન્ય માણસથી માંડીને વિચક્ષણમાં વિચક્ષણ માણસોનો સંપર્ક સાધ્યો અને આ રીતે “બહુજનહિતાય-બહુજનસુખાય”ના આ કાર્યમાં ઘણા માણસો જોડાયા.

જુલાઈ ૧૯૮૪ માં પ્રથમ અંક “પરિવાર-પત્રિકા” ના નામે પ્રગટ થયો. પ્રથમ અંકને વાચકોનો ખૂબ સહકાર પ્રાપ્ત થયો. ઘણા બધાએ પત્રો દ્વારા પ્રેરણાદાયી અભિપ્રાયો મોકલાવ્યા, વડીલ વાચકોએ સામયિકની સફળતા માટે શુભેચ્છા-આશિષ પાઠવ્યા.

પ્રથમ અંકની સફળતાએ મારામાંની ભયની લાગણીને ઓછી કરી. ત્યારબાદ સંપાદનનું આ કાર્ય ખીમે ધીમે કોઠે પડી ગયું. વાચકોનાં સલાહ-સૂચનોએ પણ આમ ઘવામાં ઘણી મદદ કરી. બે વર્ષમાં આઠ અંક “પરિવાર-પત્રિકા”ના નામે પ્રગટ થયા. ત્યારબાદ સામયિકનું નામ બદલીને “રુતમ્બરા” રાખ્યું.

છેલ્લા નવ વર્ષમાં આ સામયિકમાં પિરસાતા આધ્યાત્મિક સાહિત્ય દ્વારા અનેક વાચકોએ અંધશ્રદ્ધામાંથી મુક્તિ મેળવવાનો પ્રયત્ન કર્યો, યોગના સાધક બનવાનો પ્રયત્ન

કર્યો.

આજે જ્યારે ‘રુતમ્બરા’ દસમા વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે પૂજ્ય ગુરુદેવ શ્રી યોગભિક્ષુજીને સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કરી હું નમ્રપણે વિનંતી કરું છું કે પૂજ્યશ્રી તેમની વાણીગંગાને અવિરતપણે વહાવ્યા કરે અને તે દ્વારા મારા જેવા ના-લાયક મનુષ્યને લાયક બનવાની પ્રેરણા આપે. આ પ્રસંગે ઓ.પ્રે.પ. ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટીગણનો, ઓમ્પરિવારના સ્વયંસેવકોનો અને તમામ વાચક મિત્રોનો હું આભાર માનું છું કારણકે તેમની મદદ દ્વારા જ ગોઠણિયે ચાલતું આ સામયિક આજે હરણકાળ ભરી રહ્યું છે.

અને છેલ્લે -

સમગ્ર વાચકગણને અને ગુરુભાઈબહેનોને ‘રુતમ્બરા’ના આ દશાબ્દી વર્ષ (જુલાઈ-૮૩ થી જૂન-૮૪)નિમિત્તે આગ્રહભરી નમ્ર વિનંતી કે તેઓ આ સામયિકમાં પ્રગટ થતા સાહિત્યનો વધુમાં વધુ પ્રચાર કરે અને તે દ્વારા લોકોને સાચી સમજણ પ્રાપ્ત કરાવવામાં મદદ કરે. “જે જે સાચી સમજ પમાય તે તે ગુરુપૂજન ગણાય, જે જે દુર્ગુણ છૂટી જાય તે તે પ્રભુભજન ગણાય.” અસ્તુ.

શાંતા

- યોગભિક્ષુ

(પાતંજલ યોગદર્શન - સાધનપાઠ)

પાતંજલ યોગદર્શનના સમાધિપાઠની ગુજરાતી ટીકાનું નામ ‘મુક્તા’ રાખ્યું, જે મુક્ત ઘવામાં મદદ કરે તે ‘મુક્તા’. સમાધિપાઠની ટીકા ‘રુતમ્બરા’ ના અગાઉના અંકોમાં પ્રગટ થઈ ગઈ છે.

પાતંજલ યોગદર્શનના સાધનપાઠની ટીકાનું નામ ‘શાંતા’ રાખ્યું છે. શાંત ઘવામાં - પરમ શાંતિ પ્રાપ્ત કરાવવામાં જે મદદ કરે તે ‘શાંતા’. પારમાર્થિક રીતે જોતાં ‘શાંતા’નો અર્થ પણ ‘મુક્તા’ જ થાય છે. આત્મિક સુખની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારે જ સાચી શાંતિ મળે છે. એવી શાંતિને મુક્તિ જ

કહેવાય. ભગવાનના સ્વરૂપ વિષે પણ કહેવાયું છે કે “શાંતાકારં” અર્થાત્ શાંત આકૃતિવાળા.

શાંત અર્થાત્ સારી રીતે અંત આવી ગયો છે જેનાં દુઃખોનો તેવા. સારી રીતે એટલે અચૂકપણે અને સંપૂર્ણપણે.

સાધનાનો પ્રારંભ કરતાંની સાથે જ એક એવો સંતોષ પ્રવર્તવા લાગે છે; જેથી એમ લાગે છે કે જાણે આપણે પણ કાંઈક કરી રહ્યા છીએ. કલ્યાણપથના પથિક બન્યા છીએ તો જરૂર ક્યારેક શાંતિમંદિરમાં પહોંચી જઈશું.

નિયમિત સાધના કરનાર, જીવનવ્યવહારનાં બીજાં કાર્યો કરતો હોવા છતાં પણ પોતાના જીવનને ભયું-ભયું અનુભવે

છે. કેમકે તેણે પંચ કાપવાની શરૂઆત કરી દીધી છે. તેથી પંચ ભલે ગમે તેટલો લાંબો હોય તો પણ તે પૂરો થવાનો જ. આવી શ્રદ્ધા તેના ઉત્સાહને સતત બળ આપ્યા કરે છે. અને આ રીતે શાંતિના ઝબકારા દષ્ટિગોચર થવા લાગે છે. સાધના દ્વારા શાંતિનો સાક્ષાત્ અનુભવ થતાં પૂર્વે જ, સાધનાના આરંભથી જ, શાંતિ પોતાની કમાલ દેખાડવા લાગે છે !

યોગદર્શનના ત્રીજા પાઠનું નામ છે વિભૂતિપાઠ. વિભૂતિ એટલે સિદ્ધિઓ-ઐશ્વર્યો. સૌને સિદ્ધિઓ જોઈએ છે. અધિકાર પ્રાપ્ત કર્યા સિવાય સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરવા ગાંડા થઈને દોટ મૂકે છે, ત્યારે સિદ્ધિઓ તેનાથી અત્યંત દૂર ભાગે છે. 'ત્યાગે તેની આગે અને માંગે તેનાથી ભાગે' એ ન્યાયે સિદ્ધિઓ-વિભૂતિઓ વર્તે છે. ગુરુપ્રેમભિશુલ્લ (અમેરિકા) કહે છે ને કે 'આપ્યા વિનાની અપેક્ષા એ તો નર્યું ગાંડપણ છે, નરી મૂર્ખતા છે.'

મુક્તિ અને શાંતિ પ્રાપ્ત કરી ચૂકેલ વ્યક્તિ પાછા સિદ્ધિઓ હાથ જોડીને ઊભી રહે છે. પરંતુ તેમને સિદ્ધિઓની બિલકુલ જરૂરત નથી. મુક્તિ અને શાંતિ ઊંચામાં ઊંચી પ્રાપ્તિ છે. હંમેશા-હંમેશા માટે દુઃખોથી મુક્ત થઈ જવું તે મુક્તિ. અને હંમેશા-હંમેશા માટે દુઃખોનો અંત આવી જવો તે શાંતિ. કોઈપણ પ્રકારનાં સ્વૂળ ભૌતિક સિદ્ધિ-ઐશ્વર્યો મેળવીને શું કરવા ઈચ્છીએ છીએ ? તેનાથી સાચાં સુખશાંતિ જ ભોગવવાની ઈચ્છા હોય છે ને ? પણ જો સીધેસીધાં જ સુખશાંતિ મળી જતાં હોય તો વચ્ચે કોઈ બીજા માધ્યમની શી જરૂર છે ? વિભૂતિપાઠનો ક્રમ ત્રીજો છે તેનું કારણ પણ એ જ છે કે સમાધિ અને સાધના દ્વારા યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરીને જ વિભૂતિપાઠમાં પ્રવેશવાનો અધિકાર મેળવવાનો છે. પરંતુ એ અધિકાર પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયત્નમાં 'કંઈક એવું' પ્રાપ્ત થઈ જાય છે કે જેના દ્વારા વિભૂતિઓમાંથી મોહ-આકર્ષણ-પ્રલોભન ચાલ્યું જાય છે. એ જે પ્રાપ્ત થાય છે તેનું વર્ણન શબ્દોમાં કરી શકાતું નથી. જ્યારે સિદ્ધિઓમાંથી સમજપૂર્વક આકર્ષણ દૂર થાય ત્યારે સમજવું કે 'કંઈક એવું' પ્રાપ્ત થઈ ગયું છે. ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિરૂપી 'સંયમ' દ્વારા સિદ્ધિઓની પ્રાપ્તિ થાય છે એ જ કહી આપે છે કે સમાધિ સુધીનો અધિકાર પ્રાપ્ત કર્યા પછી જ સિદ્ધિઓમાં પ્રવેશ થઈ શકે છે. સાધનપાઠ અર્થાત્ સાધના એ અતિ મહત્વનું અંગ છે. જો સાધના ના હોય તો સમાધિ, વિભૂતિ કે કેવલ્ય

જુલાઈ-૯૩

એકેયની પ્રાપ્તિ કે અનુભૂતિ થતી નથી.

'નથી દીધાં કથીરોનાં દાન, કંચન ક્યાંથી પામીએ ?' મનુષ્ય જ્યારે આપ્યા સિવાય લેવાની ઈચ્છા કરે છે, અધિકાર સિવાય પ્રાપ્તિની અભિલાષા સેવે છે ત્યારે તે હાસ્યાસ્પદ રીતે નિષ્ફળ જાય છે. તે વાતને મનોરંજન સાથે આ રીતે સમજાવે :

એક વ્યક્તિને સિદ્ધિદેવીએ સ્વપ્નમાં દર્શન આપ્યાં. તે દેવીની એડી અને માથાનો ભાગ ઘસાઈ ગયેલો હતો. તે જોઈને તે મનુષ્યને આશ્ચર્ય થયું. તેણે પૂછ્યું, 'દેવીજી! આમ કેમ ?' દેવીજીએ જવાબ આપ્યો, 'અનઅધિકારીઓ મને મેળવવા માટે મારી પાછળ એટલા અને એવા લાગેલા રહે છે કે તેમને દૂર કરવા માટે લાતો મારી મારીને મારા પગની એડી ઘસાઈ ગઈ છે. અને મારો સ્વીકાર કરાવવા માટે અધિકારીઓનાં ચરણોમાં માથું રગડી-રગડીને મારું માથું ઘસાઈ ગયું છે.'

અતિ શાંત અને ધીરગંભીર ક્ષણોમાં યોગસૂત્રો ઉપર જે કાંઈ સ્ફુરણાઓ સ્ફુરી, વિશ્વચેતનામાંથી જે કાંઈ પ્રેરણાઓ પમાણી તથા સાધનાકાળ દરમ્યાન સ્વાનુભવયુક્ત જે કાંઈ ચિંતન-મનન અને નિદિધ્યાસન થયું તેનો નિચોડ 'શાંતા' સ્વરૂપે અહીં લિપિબદ્ધ થઈ રહ્યો છે. ભજનમાં ગાય છે : 'શાંતિ પમાડે તેને રે સંત કહીએ.' સંતો પાસેથી જ શાંતિ મળી શકે છે. 'શાંતિ' શબ્દ કરતાં 'શાંતા' શબ્દ ખૂબ ભર્યોભર્યો અને શક્તિયુક્ત લાગે છે. શાંતાનો અર્થ છે શાંતિને આપવાવાળું, શાંતિથી ભરેલું. જેમાંથી શાંતિ બહાર ઊભરાઈ રહી છે તેવું.

આ 'શાંતા'નું ચિંતન-મનન અને નિદિધ્યાસન કરનારાઓને શાંતિલાભ થાઓ એટલું જ નહીં પરંતુ માત્ર તેનો સ્પર્શ કરનારાઓને પણ ઓમ્ પરમાત્મા શાંતિલાભ કરાવો. અસ્તુ.

પાતંજલ યોગદર્શન - સાધનપાઠ

તપઃ સ્વાધ્યાયેશ્વર પ્રણિધાનાનિ ક્રિયાયોગઃ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ : તપ, સ્વાધ્યાય અને ઈશ્વરપ્રણિધાનને ક્રિયાયોગ કહે છે.

વિસ્તાર : અષ્ટાંગ યોગમાં તપ, સ્વાધ્યાય અને

ઈશ્વરપ્રણિધાનને ક્રિયાયોગ કહેવામાં આવે છે. આ ત્રણનું સામૂહિક નામ ક્રિયાયોગ છે. અન્ય મહાત્માઓ દ્વારા પણ 'ક્રિયાયોગ' શબ્દ પ્રચારમાં આવેલો છે. પણ અહીં તો ક્રિયાયોગ એટલે તપ, સ્વાધ્યાય અને ઈશ્વરપ્રણિધાન જ સમજવાનાં છે. ક્રિયાયોગ કહેવાથી કોઈપણ ચોક્કસ પ્રકારની ક્રિયા કરવાની સૂચના પ્રાપ્ત થાય છે, કોઈ ક્રિયા કરવાનો યોગ કરવાનો છે, સ્થૂળ-સૂક્ષ્મ, લૌકિક-અલૌકિક ક્રિયા સાથે યોગ કરવાનો છે.

તપ : તપનો અર્થ ખૂબ ઝીણવટથી અને વ્યાપક રીતે સમજવાનો છે. આ તપ અષ્ટાંગ યોગમાં આવતું 'તપ' છે. યોગની પહેલી શરત એ છે કે બધું જ 'યુક્ત' થવું જોઈએ, કોઈપણ 'અતિ' થવું ન જોઈએ. આ જગ્યાએ તપ એટલે કોઈ ઉગ્ર ક્રિયાના આચરણની વાત સમજવાની નથી, રજઃ પ્રધાન કે તમઃપ્રધાન તપ પણ સમજવાનું નથી; સંપૂર્ણ સત્ત્વમય તપ સમજવાનું છે. યોગસાધના જીવન માટે છે તેથી તે જીવનસાધના પણ છે. તેથી જીવનસાધના અને યોગસાધના કરનારાએ તપને પોતાની દિનચર્યા અને જીવનચર્યામાં ઓતપ્રોત કરી દેવાનું છે. કોઈ અત્યંત કષ્ટદાયક ક્રિયાઓ કરવાની નથી. જેમકે ઘણાબધા ઉપવાસ કરવા, પંચપૂણી તાપવી, એક પગે ઊભા રહેવું, એક હાથ ઊંચો કરીને સૂકવી નાખવો વગેરે પ્રકારનાં ભયંકર ઉગ્ર તામસિક-રાજસિક તપ જોવામાં આવે છે તેવું તપ નથી કરવાનું. અહીં તો સૌમ્ય, સાત્ત્વિક અને અખંડ તપ કરવાનું છે.

જીવનમાં આરોગ્ય અતિ મહત્ત્વનું છે. આરોગ્ય કાયમ જળવાઈ રહે તે માટેના જે નિયમો તેનું પ્રામાણિક પાલન કરવું તે પણ તપ છે. આરોગ્ય માટે નિત્ય, નિયમિત આસન તથા પ્રાણાયામરૂપી બાહ્ય તથા આંતરિક વ્યાયામ કરવો તે પણ તપ છે. શાઓમાં તો પ્રાણાયામ અને બ્રહ્મચર્યને શ્રેષ્ઠ તપ કહેવામાં આવ્યાં છે. જેમ ધાતુને તપાવવાથી તેનો મળ નાશ પામી જાય છે તેમ પ્રાણાયામરૂપી તપ કરવાથી શરીરની નાડીઓનો મળ નાશ પામી જાય છે અને નાડીઓ વિશુદ્ધ થઈ જાય છે. બ્રહ્મચર્યરૂપી તપથી દેવોએ મૃત્યુને મારી નાખ્યું એમ વેદોમાં કહ્યું છે. આહાર, વિહાર, તથા નિદ્રાને નિયમમાં રાખી, પરનિંદા પરિત્યાગી, ગુણગ્રાહી થઈ પોતાના કુટુંબ, સમાજ અને દેશ માટે અદ્વિતીય દષ્ટાંત બનવું તે પણ અતિ ઉત્તમ તપ છે. યોગનું તપ એ કોઈ પ્રદર્શનની વસ્તુ નથી. તે

જુલાઈ-૯૩

તો ગુપ્તપણે આચરવાની ક્રિયાઓ છે અને તો જ તે સંપૂર્ણ ફળદાતા બની શકે છે.

ક્રિયાયોગનું બીજું અંગ સ્વાધ્યાય છે.

સ્વાધ્યાય : સ્વાધ્યાય એટલે 'સ્વ'નો અધ્યાય અને સ્વ એટલે આત્મા-જીવાત્મા-દ્રષ્ટા. આત્મા માટે જે કોઈ કરીએ તેને સ્વાધ્યાય કહેવાય. 'પર'માંથી મુક્ત થઈને 'સ્વ'માં સ્થિર થવા માટે જે કોઈ સહાયતા કરે તે બધાંને સ્વાધ્યાય કહી શકાય. જુદાં જુદાં અધ્યાત્મમંડળો દ્વારા સ્વાધ્યાયમાં સ્થિર થવા માટે જુદા જુદા કાર્યક્રમોની સહાયતા લેવામાં આવે છે. વિધવિધ ભજનો, શ્લોકો, સ્તોત્રો, સ્તુતિ, પ્રાર્થના વગેરે બોલીને સ્વાધ્યાય કરવામાં આવે છે. પરંતુ તે સાક્ષાત્ સ્વાધ્યાય નથી, તે સ્વાધ્યાયમાં સહાયતા કરનાર કાર્યક્રમ છે. એ કાર્યક્રમ પછી જો 'સ્વ'માં સ્થિર થઈ શકીએ તો જ ખરો સ્વાધ્યાય થયો કહેવાય. સ્વાધ્યાય માટે - 'સ્વ'માં સ્થિર થવા માટે મંત્ર પણ એક અતિ ઉપયોગી સાધન છે. મંત્રો પણ અનંત છે.

સ્વાધ્યાય માટે ગાયત્રીમંત્ર ખૂબ સહાયક છે. અમે સ્વાનુભવપૂર્વક કહીએ છીએ કે દીર્ઘકાળ, નિયમપૂર્વક ગાયત્રીમંત્રના જપ કરવાથી બુદ્ધિમાં પણ સૂક્ષ્મતા આવે છે અને તેથી અતિ સૂક્ષ્મ વિષયોને સમજવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય છે. આવી યોગ્યતા પ્રાપ્ત થવાથી યથાર્થ દર્શનની પ્રાપ્તિ થાય છે અને તેથી 'સ્વ'માં સ્થિર થઈ શકાય છે. પ્રાણાયામ અને બ્રહ્મચર્યના પાલનરૂપી તપથી સૂક્ષ્મ થયેલું તન-મન 'સ્વ'માં સ્થિર થવા માટે પણ લમતાવાળું હોય છે.

આત્મતત્ત્વ વિષેની બધા પ્રકારની સમજણ પ્રાપ્ત કરી લેવી તેનું નામ સ્વાધ્યાય.

હવે ઈશ્વરપ્રણિધાનને સમજીએ.

ઈશ્વરપ્રણિધાન : ઈશ્વરપ્રણિધાન એટલે ઈશ્વરને શરણે જવું, અહંકારનો સંપૂર્ણ લય. જીવન જીવવા માટે જે જે કર્તવ્ય-કર્મો કરવાં પડે તે તે ફળની ઈચ્છા વિના થાય. મનને ગમતું કે અણગમતું જે કોઈ ફળ મળે તે ઈશ્વરનું જ આપેલું છે અને તેનાથી આપણું ભલું જ થવાનું છે તેવી સમજણનું હોવું તેનું નામ ઈશ્વરપ્રણિધાન. ઉપરોક્ત તપ અને સ્વાધ્યાય દ્વારા બુદ્ધિ પરિમાર્જિત થવાથી નિષ્કામ કર્મયોગનું આચરણ થઈ શકે છે. ઈશ્વરસમર્પણની રીતે જે જીવે છે, લાભ અને નુકસાનની તેની વ્યાખ્યા સામાન્ય

મનુષ્યની વ્યાખ્યા જેવી નથી હોતી. સામાન્ય મનુષ્યો પોતાના મનનું પાયું કરવા ઈચ્છતા હોય છે; જ્યારે ઈશ્વરપ્રશિધાનવાળા સાધકો કર્મનું જે કાંઈ ફળ મળે તેને ઈશ્વરનું આપેલું જ સમજે છે અને જે ઈશ્વરનું આપેલું છે તે કલ્યાણકારી જ હોય એમ સમજે છે.

પતંજલિ મુનિએ ઈશ્વરપ્રશિધાનનો મહિમા સમાધિપાદમાં પણ કહ્યો છે. સમાધિપાદના સૂત્ર ત્રેવીસમાં તેમણે કહ્યું - ઈશ્વરપ્રશિધાનાદા અર્થાત્ “અથવા તો ઈશ્વરની શરણાગતિથી (અસંપ્રજ્ઞાત યોગની પ્રાપ્તિ થાય છે).” જેને અસંપ્રજ્ઞાત યોગ જન્મથી પ્રાપ્ત નથી અને જે ઉપાયથી પણ મેળવી શકે તેમ નથી અને છતાંય પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છા રાખે છે તેણે તે પ્રાપ્ત કરવા ઈશ્વરની શરણાગતિ સ્વીકારી લેવી. આ ઉપાય આમ તો બહુ સહેલો લાગે છે કે “ઓહ ! આમાં શું ? આ તો બહુ સરસ ! માત્ર ઈશ્વરશરણે ચાલ્યાં જઈશું એટલે અસંપ્રજ્ઞાત યોગ પ્રાપ્ત થઈ જશે.” આમ બોલવામાં તો સરળ લાગે છે. જો કે તે અતિ સરળ પણ છે અને મહાકઠિન પણ છે. શરણાગતિ સ્વીકારતાં આવડે તો અતિ સરળ છે. પરંતુ તે આવડત કેળવવી એ કઠિન છે. જીવનમાં ઘણુંબધું સમાધાન પ્રવર્તતું હોય તો જ ઈશ્વરની શરણાગતિ સ્વીકારી શકાય છે, તો જ ઈશ્વરના શરણે જઈ શકાય છે, તો જ “ભેંસનો પગ ભાંગ્યો તો સારા માટે” એમ કહી શકવાની હિંમત કરી શકાય છે.

અસંપ્રજ્ઞાત યોગનું જ્ઞાન જેઓને જન્મથી જ હોય છે તેમણે પણ તે, ગતજન્મોમાં અભ્યાસ કરીને જ પ્રાપ્ત કરેલું હોય છે. તેથી ખરેખર તો એ પણ ઉપાયથી જ પ્રાપ્ત થયેલું જ્ઞાન કહેવાય. આ દૃષ્ટિએ જોતાં અસંપ્રજ્ઞાત યોગનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની બે જ રીતો થઈ કહેવાય. પહેલી ‘ઉપાય’ અને બીજી ‘ઈશ્વરપ્રશિધાન’. પહેલી રીતના ઉપાયમાં પ્રયત્ન, પુરુષાર્થ અને બુદ્ધિ આવે છે; તો બીજી રીતના ઉપાયમાં શ્રદ્ધા, સમર્પણ અને શરણાગતિ આવે છે. ઉપલક દૃષ્ટિએ જોતાં બંને રીત ભિન્ન લાગે છે પરંતુ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિએ વિચાર કરતાં સમજાય છે કે શ્રદ્ધા-સમર્પણ-શરણાગતિને સ્વીકારી-અપનાવી લેવાનું પણ ઓછી બુદ્ધિથી અશક્ય છે. સમર્પણ માટે પણ અહમ્ના સંપૂર્ણ ત્યાગની જરૂરત પડે છે; અને અહમ્ના સંપૂર્ણ ત્યાગ માટે અતિ સૂક્ષ્મ-શુદ્ધ બુદ્ધિની જરૂરત પડે છે.

જુલાઈ-૯૩

અહમ્ના વિસર્જન સિવાય ઈશ્વરપ્રશિધાન થઈ શકે નહીં; અને અહમ્નું વિસર્જન ઘણાં વર્ષો અને જન્મોના સાધના-અભ્યાસનો પરિપાક છે. અહમ્નું વિસર્જન એ પણ એક મોટી સાધના - એક મોટી પ્રાપ્તિ છે. અહમ્ના વિસર્જનથી ઈશ્વરશરણાગતિ સ્વીકારી શકાય છે અને શરણાગતિ સ્વીકારવાથી રહ્યો-સહ્યો અહમ્ પણ વિલય પામી જાય છે.

“આપણું કલ્યાણ કઈ રીતે થશે તે માટે જો આપણી બુદ્ધિ ન ચાલતી હોય તો યોગ્ય વ્યક્તિ આપણને આપણા કલ્યાણ માટે જે કાંઈ કરવાનું કહે તે પ્રમાણે આચરણ કરવામાં શ્રદ્ધા રાખવી જોઈએ.” આ વાક્યમાં એક અટપટું રહસ્ય ઊપસી આવે છે કે “હું બુદ્ધિ વિનાનો છું” એટલું જાણવું એ તો ઘણી બધી બુદ્ધિ હોવાનું સાબિત કરે છે ! અને શરણાગતિ સ્વીકારવામાં તો બુદ્ધિને પૂર્ણપણે બાદ કરી નાખવી પડે છે. અને બુદ્ધિને બાદ કરવામાં પણ બુદ્ધિનો જ ઉપયોગ થતો હોય છે ! વળી શરણાગતિનો નિર્ણય પણ મંદબુદ્ધિની વ્યક્તિ નથી લઈ શકતી.

ઉપરોક્ત તાત્વિક વિચારણાથી એ જણાયું કે ઉપાય-પ્રત્યય અને ઈશ્વરપ્રશિધાન બંને રીતો ઊંડાણમાં જતાં એક છે. ચાહે શ્રદ્ધા દ્વારા બુદ્ધિ તોડો અથવા બુદ્ધિ દ્વારા શ્રદ્ધા જોડો; કે અભ્યાસ દ્વારા અહમ્ને હટાઓ અથવા સમર્પણ દ્વારા અભ્યાસને બટાઓ. અસ્તુ.

તો, ક્રિયાયોગનું ત્રીજું અંગ ઈશ્વરપ્રશિધાન-ઈશ્વરશરણાગતિ છે. તે અસંપ્રજ્ઞાત યોગ પ્રાપ્ત કરવાનો પણ એક ઉપાય છે. તેથી તેને તાત્વિક રીતે સમજ્યા.

ઈશ્વરને શરણે જવું હોય તો ઈશ્વરના કાંઈ ઓળખ-પરિચય હોવાં જોઈએ. બિલકુલ પરિચય વિના ઈશ્વરના શરણે કઈ રીતે જઈ શકાય ? ઈશ્વરનું મુખ્ય નામ શું ? તેમની સાચી ઓળખ શું ? તે માટે યોગશાસ્ત્રના સમાધિપાદમાં સૂત્ર ૨૪ થી સૂત્ર ૨૯ આપેલાં છે. (ઈશ્વરની વ્યાખ્યા માટે “ઈશ્વર કોને કહી શકાય ?” અથવા “મુક્તા” પુસ્તક જોઈ લેવું.)

તો, આ રીતે આપણે ક્રિયાયોગનાં ત્રણ અંગો- તપ, સ્વાધ્યાય અને ઈશ્વરપ્રશિધાનને સમજ્યા. આ ત્રણેયનું પ્રયોજન શું છે તે બીજા સૂત્રમાં કહે છે.

સમાધિભાવનાર્થઃ કલેશતનુ કરણાર્થશ્ચ ॥ ૨ ॥

ભાવાર્થ : (ક્રિયાયોગ) સમાધિની પ્રાપ્તિ માટે અને ક્લેશોને તનુ કરવા માટે (છે).

વિસ્તાર : ક્રિયાયોગનું આચરણ કરવાથી સમાધિની પ્રાપ્તિ થાય છે, સમાધિ સુધી પહોંચી શકાય છે અને ક્લેશોને તનુ-પાતળા કરી શકાય છે, ક્લેશોને હટાવી શકાય છે. જ્યાં સુધી ક્લેશોને તનુ ન કરી શકાય ત્યાં સુધી સમાધિમાં જઈ ના શકાય. તેથી પ્રથમ કાર્ય છે ક્લેશોને તનુ કરવાનું. ક્રિયાયોગનું મુખ્ય કાર્ય ક્લેશોને તનુ કરવાનું છે. ક્લેશો જ્યારે તનુ થઈ જાય છે ત્યારે સમાધિની પ્રાપ્તિ સરળ થઈ જાય છે. ક્રિયાયોગનું પાલન કરવાથી ક્લેશો તનુ થઈ જાય છે, પાતળા પડી જાય છે અને તેથી સમાધિ માટે જેટલી એકાગ્રતા જરૂરી છે તેટલી એકાગ્રતા પ્રાપ્ત થાય છે. ક્લેશો કે જે શાંતિપ્રાપ્તિ માટે મોટામાં મોટા બાધક છે, મનુષ્યની શાંતિને છિન્નભિન્ન કરી નાખે છે, સાધકની શાંતિને હલોળી નાખે છે - તેનું વર્ણન યોગશાસ્ત્રમાં બહુ સારી રીતે કરેલું છે.

સમાધિપાદમાં જેમ પાંચ પ્રકારની વૃત્તિઓનું વર્ણન વિસ્તારપૂર્વક કરેલું છે તેમ આ સાધનપાદમાં પાંચ પ્રકારના ક્લેશોનું વર્ણન પણ વિસ્તારપૂર્વક કરેલું છે. પાંચ પ્રકારના જે ક્લેશો વર્ણવ્યા છે, તેમને તનુ-પાતળા કરવા માટે, તેમનો નાશ કરવા માટે, તેમને હટાવવા માટે ક્રિયાયોગનું આચરણ કરવાનું છે. એ ક્લેશો જ્યારે સૂક્ષ્મ થઈ બરાબર નાશ પામી જાય ત્યારે સમાધિની પ્રાપ્તિ થાય છે.

પાંચ પ્રકારના ક્લેશો ક્યા ક્યા છે, તેમના નામ શું શું છે તેની વાત ત્રીજા સુત્રમાં આવે છે.

અવિદ્યાઅસ્મિતા રાગદ્વેષાભિનિવેશાઃ પંચ ક્લેશાઃ ॥૩॥

ભાવાર્થ : અવિદ્યા, અસ્મિતા, રાગ, દ્વેષ અને અભિનિવેશ ; આ પાંચ પ્રકારના ક્લેશો છે.

અવિદ્યાક્ષેત્રમુત્તરેષાં પ્રસુપ્તતનુવિચ્છિન્નોદારાણામ્ ॥૪॥

ભાવાર્થ : (ઉપરોક્ત) ક્લેશોને પ્રસુપ્ત, તનુ, વિચ્છિન્ન અને ઉદાર નામવાળી ચાર અવસ્થાઓ છે અને તેમનું ક્ષેત્ર અવિદ્યા છે.

વિસ્તાર : પાંચ પ્રકારના ક્લેશો વિષે હવે વધુ સમજણ આપી રહ્યા છે. તેની કેટલી અવસ્થાઓ છે ? પ્રસુપ્ત, તનુ, વિચ્છિન્ન અને ઉદાર, આ ચાર અવસ્થામાં રહેલા ક્લેશોનું ક્ષેત્ર-ખેતર અવિદ્યા છે. અવિદ્યા, અસ્મિતા, રાગ, દ્વેષ અને

જુલાઈ-૯૩

અભિનિવેશ એ પાંચ તો ક્લેશો છે પરંતુ તેનું ક્ષેત્ર કયું છે ? અવિદ્યા. અવિદ્યારૂપી ક્ષેત્રમાં એ ક્લેશો ઊગી નીકળે છે. જો અવિદ્યાક્ષેત્ર જ ના હોય તો પછી ક્લેશો જ ના હોય. તે ઊગે જ ક્યાં ? 'મૂલો નાસ્તિ કુતઃ શાખા.' જો તેને મૂળ જ ના હોય, ઊગવાની ભૂમિ જ ના હોય તો તે ઊગી જ ના શકે. ઊગવાની ભૂમિ છે અવિદ્યા. અવિદ્યારૂપી ભૂમિ ના હોય તો ક્લેશોરૂપી ઝાડ ઊગી જ ના શકે.

ઉપરોક્ત પાંચેય ક્લેશોની ચાર અવસ્થાઓ છે, ચાર સ્તરો છે. ક્લેશોની ચાર અવસ્થાઓને જો બરાબર ના સમજીએ તો ખબર કઈ રીતે પડે કે તે કઈ અવસ્થામાં રહેલા છે ? તેથી તેની અવસ્થાઓને-સ્તરોને-ભૂમિકાઓને સમજીએ.

પહેલી 'પ્રસુપ્ત' અવસ્થા છે. મનુષ્યમાં, સાધકમાં જો ક્લેશ પ્રસુપ્ત અવસ્થામાં પડેલો હોય તો તેને તેની ખબર પડતી નથી. ક્લેશની હાજરીની ખબર ફક્ત તે 'ઉદાર' અવસ્થામાં હોય છે ત્યારે જ પડે છે. ઉદાર સિવાયની ત્રણ અવસ્થામાં તે ક્લેશની હાજરીની ખબર જ પડતી નથી. અને જો તેની હાજરીની ખબર જ ના પડે તો મનુષ્ય સાવધાન કેવી રીતે રહી શકે ? એ ગાંઠેલ જ રહે. પ્રસુપ્ત અવસ્થામાં ક્લેશ રહેલો હોય ત્યારે તેની હાજરીની આપણને ખબર જ ના પડે.

અહીં 'સુપ્ત' નહીં પણ 'પ્રસુપ્ત' શબ્દ વાપર્યો છે. ગાઠ-પ્રગાઠ નિદ્રાને પ્રસુપ્ત કહી શકાય. જેમકે અમુક ભાઈ પ્રગાઠ નિદ્રામાં છે. ગાઠ નિદ્રામાં કોઈ મનુષ્ય મેડી ઉપર સૂતો હોય અને આપણે તેને નીચેથી બૂમ પાડીએ તો એ સાંભળશે નહીં. તેને ઉઠાડવો હોય તો શું કરવું પડે ? ઉપર જવું પડે અને પછી એનો હાથ કે પગ પકડી એને હલાવીએ, એના શરીરને જરાક ઢંઢોળીએ અને પછી બૂમ મારીએ તો એ જાગી જાય. પ્રસુપ્ત અવસ્થામાં રહેલા ક્લેશને સમજાવવા માટે આ એક દૃષ્ટાંત આપ્યું. આ રીતે પ્રસુપ્ત અવસ્થામાં રહેલા ક્લેશની હાજરીની આપણને ખબર પડતી નથી; તે આપણને ક્લેશિત કરી શકતો નથી, તેથી આપણે અસાવધાન રહી જઈએ છીએ. પરંતુ તે ક્લેશને યોગ્ય કારણ મળી જાય કે યોગ્ય નિમિત્ત મળી જાય ત્યારે તે જાગી જાય છે અને ત્યારે આપણને ખબર પડે છે કે આપણામાં ક્લેશ છે. અત્યાર સુધી તો આપણે એમ સમજતા હતા કે આપણામાં

કલેશ નથી. પરંતુ હવે આ કલેશની હયાતીની-હાજરીની ખબર પડી. ક્યારે ? એ જાગી ગયો ત્યારે. કાંઈક કારણ ઉપસ્થિત થાય અને તેને જગાડી દે ત્યારે જાગે. પરંતુ જો પ્રસુપ્ત અવસ્થામાં પણ ન હોય તો પછી ભલેને ગમે તેટલાં નિમિત્ત ઊભાં થાય પણ તેની જો હાજરી જ નથી તો પછી તે ક્યાંથી જાગે? જો તેને પ્રસુપ્ત અવસ્થામાં પણ ના રહેવા દીધો હોય તો તે જાગી ના શકે.

તો, આ ઘઈ પ્રસુપ્ત અવસ્થા. કલેશ જો પ્રસુપ્ત અવસ્થામાં પડ્યો હોય તો આપણે અસાવધાન, ગાફેલ રહી જઈએ. તેની હાજરીની આપણને ખબર જ ના પડે.

પછી 'તનુ' અવસ્થા આવી. કલેશ, જો ચિત્તભૂમિમાં તનુ અવસ્થામાં પડેલો હોય તો પણ તેની ખબર ના પડે. આપણે અસાવધાન હોઈએ અને તેને પણ જો મજબૂત બનાવનારું નિમિત્ત ઊભું થાય તો તે પણ જાગી જાય. જો કે તનુ અવસ્થામાં રહેલ કલેશની આપણને ઘોડી ખબર પડે છે. પરંતુ પ્રસુપ્ત અવસ્થામાં રહેલા કલેશની તો આપણને બિલકુલ ખબર નથી પડતી. જ્યારે તે તનુ અવસ્થામાં હોય ત્યારે તેની હાજરીની ક્યારેક ખબર પડે અને ક્યારેક ન પણ પડે અને કદાચ ખબર પડે તોય આપણા મનમાં એમ હોય કે જ્યારે ધારીશું ત્યારે આપણે તેને મચડીને તોડી નાખીશું. આ રીતે આપણે ગાફેલ રહી જઈએ.

કલેશોને તનુ કરી નાખવા અને સમાધિની પ્રાપ્તિ કરાવવી તે ક્રિયાયોગનું પ્રયોજન છે. આ સૂત્રમાં શું કહ્યું ? કલેશોને તનુ કરી શકાય છે. તે તનુ અવસ્થામાં હોય ત્યારે તેના વિષે આપણે બેખરવાહ હોઈએ, ત્યારે આપણા મનમાં એમ હોય કે આ નિર્બળ કલેશોને જોતજોતામાં ફેંકી દઈશું, તેને નષ્ટ કરવામાં શી વાર લાગવાની હતી! પરંતુ તે મહાબળવાન બની ગયા પછી આપણે તેને નષ્ટ ન કરી શકીએ. વડનું એક બી જમીનમાં હોય અને તેનો કોંટો (ફણગો) ફૂટીને બહાર નીકળ્યો હોય ત્યારે તે કેટલો નાજુક હોય છે ? એક નાનું બાળક પણ રમત રમતમાં તેને તોડી નાખે છે. પરંતુ તેને અનુકૂળ વાતાવરણ અને હવાપાણી મળતાં રહે તો તે જ નાનો કોંટો વડવૃક્ષ બની જાય છે, કબીરવડના રૂપમાં પરિવર્તન પામી જાય છે! શુકલતીર્થમાં કબીરવડ છે. તેને પાડવો કે તોડવો હોય તો કોની તાકાત ? મોટા મોટા હાથીઓ તેને ભટકાય તો તે હાથીઓ પણ પછડાઈ જાય

અને તેમની સુંઢો પણ તૂટી જાય તોય તે કબીરવડને કાંઈ જ ઈજા ના થાય. જે ફણગો ફૂંકમાત્રથી તૂટી જાય તેવા સ્વરૂપમાં હતો તે અત્યારે કેવા સ્વરૂપમાં આવી ગયો ? તે વજનના પહાડ જેવો ઘઈ ગયો. તેમ આપણામાં રહેલો તે કલેશ કે જે તનુ અવસ્થામાં છે તેને તનુ અવસ્થામાંથી જ નષ્ટ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હોય તો તે આસાનીથી નષ્ટ ઘઈ શકે. પરંતુ જ્યારે તેને વિશાળ, વિરાટ બનાવી દે તેવું કોઈ કારણ આવી મળે છે ત્યારે તે ખૂબ મજબૂત બની જાય છે; પછી તો તેને નષ્ટ કરવો એ ઘણા મોટા પુરુષાર્થનું કાર્ય ઘઈ જાય છે. કલેશ જ્યારે તનુ અવસ્થામાં હોય ત્યારે જ સાધકે સાવધાન ઘઈ જવું જોઈએ.

ત્રીજી અવસ્થા છે વિચ્છિન્ન અવસ્થા- એક કલેશ, બીજા વિજાતીય કે સજાતીય કલેશથી દબાઈને પડેલો હોય તે તેની વિચ્છિન્ન અવસ્થા કહેવાય.

કોઈ કલેશ પોતાના સજાતીય કે વિજાતીય કલેશથી દબાઈને પડેલો હોય ત્યારે પણ તેની હાજરીની ખબર પડતી નથી. 'રાગ' કલેશથી 'દ્વેષ' કલેશ કે દ્વેષ કલેશથી રાગ કલેશ દબાઈને પડેલો હોય તો તે કહેવાય કલેશોની વિચ્છિન્ન વિજાતીય અવસ્થા; અને રાગ કલેશથી રાગ કલેશ કે દ્વેષ કલેશથી દ્વેષ કલેશ દબાઈને પડેલો હોય તો તે કહેવાય કલેશોની વિચ્છિન્ન સજાતીય અવસ્થા.

કલેશોની ચોથી અવસ્થા તે ઉદાર અવસ્થા. ઉદાર અવસ્થામાં રહેલા કલેશની બરાબર ખબર પડે છે. કારણ કે ઉદાર અવસ્થામાં રહેલો કલેશ આપણને કલેશિત કરી જ રહ્યો હોય છે, ત્રાસ આપી જ રહ્યો હોય છે; આપણે તેનામય ઘઈ ગયા હોઈએ છીએ. આમ, આપણે કોઈ વિષયને ભોગવતા જ હોઈએ ત્યારે કલેશની તે ઉદાર અવસ્થા ઘઈ કહેવાય.

એક સ્થૂળ દૃષ્ટાંતથી ઉપરોક્ત કલેશોમાંથી રાગ કલેશને તથા તેની ચાર અવસ્થાને સમજવાનો પ્રયત્ન કરીએ.

પ્રસુપ્ત અવસ્થા : એક મનુષ્ય કે જેને સિગારેટ પીવાનું પાકું વ્યસન છે. સિગારેટ પીવામાં તે ખૂબ સુખ લઈ રહ્યો છે. પરિસ્થિતિવશ એને એવી જગ્યાએ રહેવા જવાનું થયું કે જ્યાં સિગારેટનાં દર્શન પણ થતાં ના હોય. એને સિગારેટ પીવાની તૃષ્ણા ખૂબ સતાવતી હોય પણ ત્યાં સિગારેટ મળી શકે તેમ જ ના હોય. એમને એમ દિવસો, મહિનાઓ અને

વર્ષો પસાર થઈ જાય. જેમ જેમ સમય પસાર થતો જાય તેમ તેમ સિગારેટ પીવાની એની તૃષ્ણાની યાદ ધીમે ધીમે, ભુલાતી ભુલાતી સંપૂર્ણ વિસ્મૃત અવસ્થામાં ચાલી જાય. આ થઈ રાગ કલેશની પ્રસુપ્ત અવસ્થા.

તનુ અવસ્થા : એ મનુષ્ય સંજોગો બદલાતાં પાછો પોતાના મૂળ સ્થાને રહેવા આવી જાય છે. પોતાની ઓફિસે નોકરી જવાનું શરૂ કરી દે છે. ઓફિસમાં પોતાની આજુબાજુમાં પોતાના મિત્ર-સ્નેહીઓને સિગારેટનું સુખ માણતા જુએ છે. એ જોઈને પોતાનું સિગારેટ-સુખ (કે જે પ્રસુપ્ત અવસ્થામાં ચિત્તભૂમિમાં પડેલું જ હતું) તેની યાદ આવી જાય છે. તે થઈ રાગ કલેશની તનુ અવસ્થા.

વિચ્છિન્ન સજાતીય અવસ્થા : રાગ કલેશ સજાતીય (રાગ) કલેશ દ્વારા અથવા વિજાતીય (દ્વેષ) કલેશ દ્વારા દબાઈને પડી રહેલો હોય તો તે થઈ વિચ્છિન્ન અવસ્થા. પરંતુ ડૉક્ટરે સૂચના આપી હોય કે “હવે સિગારેટ પીશો તો ટી.બી. કે કેન્સર થઈ જશે.” એ વખતે સિગારેટના સુખ કરતાં આરોગ્યનું સુખ ઘણું મોટું લાગવાથી સિગારેટ પીવાનું છોડી દઈએ. આ જગ્યાએ રાગ કલેશથી રાગ કલેશ દબાઈને પડેલો છે. તેથી આ થઈ રાગ કલેશની વિચ્છિન્ન સજાતીય અવસ્થા.

વિચ્છિન્ન વિજાતીય અવસ્થા : ડૉક્ટર કહે કે “તમને રાત-દિવસ જે ખાંસી આવે છે તે સિગારેટના કારણે આવે છે.” તે વખતે ખાંસીના દુઃખ તરફની જે ધૃષ્ટા તે ધૃષ્ટા (દ્વેષકલેશ) દ્વારા સિગારેટના સુખની તૃષ્ણા (રાગ કલેશ) દબાઈ જવી તે થઈ રાગ કલેશની વિચ્છિન્ન વિજાતીય અવસ્થા.

ઉદાર અવસ્થા : જે મનુષ્યનો સિગારેટ-સુખ-તૃષ્ણા રૂપી રાગ કલેશ પ્રસુપ્ત અવસ્થામાં હતો, તેને ઓફિસે જવાનું થતાં પોતાની આસપાસ સિગારેટ પીનારાઓને જોવારૂપી અનુકૂળતા મળી જાય, તો તેના રાગ કલેશની પ્રસુપ્ત અવસ્થા ટૂટી જાય. રાગ કલેશ પ્રસુપ્ત અવસ્થામાંથી જાગીને ઉદાર અવસ્થામાં આવી જાય. તેના સિગારેટ-સુખની સ્મૃતિરૂપી તનુ અવસ્થામાં રહેલા કલેશને ઘોડા મિત્ર-સ્નેહીઓના આગ્રહરૂપી અનુકૂળતા પ્રાપ્ત થઈ જાય તો તેનો રાગ કલેશ તનુમાંથી ઉદાર અવસ્થામાં આવી જાય. એને જો “સિગારેટ પીવાથી આરોગ્ય બગડતું નથી, એ તો બધી ભ્રમણાઓ છે” એવી સલાહરૂપી અનુકૂળતા પ્રાપ્ત થઈ જાય તો એનો રાગ કલેશ વિચ્છિન્ન સજાતીય અવસ્થામાંથી ઉદાર

અવસ્થામાં આવી જાય. તેના વિચ્છિન્ન વિજાતીય અવસ્થામાં રહેલા કલેશને “ખાંસી સિગારેટ પીવાથી નહીં પણ શરદીના કારણે થઈ હતી” એવી ડૉક્ટરી સલાહરૂપી અનુકૂળતા પ્રાપ્ત થઈ જાય તો એનો રાગ કલેશ વિચ્છિન્ન વિજાતીય અવસ્થામાંથી ઉદાર અવસ્થામાં આવી જાય.

પ્રસુપ્ત અવસ્થામાં રહેલા કલેશો, પોતાને અનુકૂળ વાતાવરણ મળતાં, પ્રસુપ્ત અવસ્થામાંથી સીધા જ ઉદાર અવસ્થામાં આવશે કે અનુક્રમે - પ્રસુપ્તમાંથી તનુમાં, ને તનુમાંથી વિચ્છિન્નમાં, ને વિચ્છિન્નમાંથી ઉદારમાં આવશે- એ એને મળતા વાતાવરણની તીવ્રતા-મંદતા ઉપર અવલંબિત છે. પ્રસુપ્ત અવસ્થામાંથી ઉદાર અવસ્થામાં આવતાં સુધીમાં કઈ અવસ્થામાં કેટલો સમય પસાર થશે એ પણ એને મળતાં કારણો અને વાતાવરણની તીવ્રતા-મંદતા ઉપર આધારિત છે.

ભોગવેલા સુખની સંપૂર્ણ વિસ્મૃતિ, (બીજરૂપે તો તેનું અસ્તિત્વ હોય) તે થઈ રાગ કલેશની પ્રસુપ્ત અવસ્થા. ભોગવેલા સુખની અલ્પ-અધિક સ્મૃતિ તે થઈ રાગ કલેશની તનુ અવસ્થા. ભોગવેલા સુખને પુનઃ ભોગવવામાં, અન્ય સજાતીય કે વિજાતીય કલેશ રુકાવટ નાંખે, તે થઈ રાગ કલેશની વિચ્છિન્ન અવસ્થા. ભૂતકાળમાં ભોગવેલાં વિષય-સુખો વર્તમાનકાળમાં સામાં આવે ત્યારે તેને કિયાત્મકરૂપે ભોગવવા લાગવું તે થઈ રાગ કલેશની ઉદાર અવસ્થા.

પ્રસુપ્ત, તનુ, વિચ્છિન્ન અને ઉદાર; આ ચાર અવસ્થામાં રહેલા કલેશોનું ક્ષેત્ર કયું છે ? અવિદ્યા. એટલે જો અવિદ્યાને ટાળીએ તો આ ચારેય અવસ્થામાં રહેલા કલેશો ટળી જાય, નષ્ટ થઈ જાય. કોઈપણ પ્રકારનું બીજ વાવવું હોય તો તેને માટે યોગ્ય ક્ષેત્ર-ખેતર હોવું જોઈએ. ક્ષેત્ર એટલે ખેતર. ખેતર વિના બીજને ક્યાં વાવીએ ? ગમે તેટલા ઉત્તમ પ્રકારનું બીજ હોય પણ જો તેને વાવવું હોય તો યોગ્ય જમીનની જરૂર પડે.

તો આમ, અવિદ્યારૂપી ક્ષેત્રમાં પાંચમાંના ગમે તે કલેશો ઊગી નીકળે છે. માટે અવિદ્યાને ભગાડીએ તો કલેશો નષ્ટ થઈ જાય.

આવતા અંકમાં અવિદ્યા, અસ્મિતા, રાગ, દ્વેષ અને અભિનિવેશ કલેશોને સમજવાનો પ્રયત્ન કરીશું. અસ્તુ.

(ક્રમશઃ)

(“શાંતા” પુસ્તકમાંથી સાભાર)

(પ.પૂ. ગુરુદેવ શ્રી યોગભિક્ષુજી સાથેનાં સંસ્મરણો)

ઉનાળામાં શાળામાં રજાઓ પડે તે સમયે પૂ. ગુરુદેવ સાથે ઘણી વખત બહારગામ જવાનો પ્રસંગ બનતો. આ રીતે એક વખત ગંગામાતાની ઝાંઝરી (જેને ડાભાની ઝાંઝરી પણ કહે છે ત્યાં) જવાનું નક્કી થયું. ઝાંઝરી જવા માટે અમદાવાદથી બસમાં બેસી મોટી ઝેહર નામના ગામે ઊતર્યા. ત્યાંથી લગભગ પાંચેક કિલોમીટર ચાલીને ઝાંઝરી જવાય. આ રસ્તો ઘણો ખરાબ. મોટી ઝેહરથી થોડુંક ચાલીએ એટલે રેતીના ઘરના ઘર વાળો રસ્તો આવે. ચાલીએ ત્યારે રેતીના ઘરમાં પગ ખૂંપી જાય; આમ ચાલવામાં ખૂબ મુશ્કેલી પડે. અમારી સાથે ગુરુદેવ, નાનાં બાળકો તથા સામાન પણ ઘણો; કેમકે ઝાંઝરીમાં તો તે સમયે કાંઈ જ મળતું ન હતું, તેથી બધું અમદાવાદથી સાથે લઈને જ જવું પડતું. જો નાનીસરખી કોઈ ચીજની જરૂર પડે તો પાંચ કિ.મી. ચાલીને ઝેહર ગામે આવીએ ત્યારે મળે.

મોટી ઝેહર ગામેથી જાણીતા એક ભાઈ સાથે વાત કરીને ગાડાની વ્યવસ્થા કરી. ગાડામાં બધો સામાન ગોઠવી, પૂ. ગુરુદેવ સાથે અમે પણ ગોઠવાયા. અમારું ગાડું ઝાંઝરી જવાના રસ્તે આગળ વધવા માંડ્યું, થોડે આગળ ગયા પછી રેતીના ઘરવાળો રસ્તો શરૂ થયો. આવા રસ્તામાં અમારા સૌના વજનને કારણે બળદ બિચારો ચાલી શકે નહીં. તેથી ગાડાવાળો બળદને ચલાવવા માટે લાકડીથી મારવા લાગ્યો, લાકડીના આગળના ભાગમાં રાખેલ પરોણો (અણીદાર ખીલી જેવો ભાગ) બળદની પીઠમાં ઘોંચવા લાગ્યો. આ જોઈને કરુણાની જીવંત મૂર્તિરૂપ ગુરુદેવે ગાડાવાળાને કહ્યું કે, “ભાઈ, ઊભો રહે. બળદને મારીશ નહીં. એક તો આ રેતીના ઘરવાળો રસ્તો અને ઉપર અમારા સૌનો ભાર! આટલો ભાર ખેંચીને બળદ ક્યાંથી ચાલે ? અને બળદ ચાલતો નથી એટલે તું એને મારે છે; તો તે બિચારા મુંગા પ્રાણીની શી હાલત થાય ?” આટલું કહીને ગુરુદેવ ગાડામાંથી ઊતરી ગયા. ગુરુદેવની પાછળ પાછળ અમે સૌ પણ ઊતરી

જુલાઈ-૯૩

ગયા. નીચે ઊતરીને ગુરુદેવે મને કહ્યું કે, તું પાછળથી ગાડાને ધક્કો માર જેથી બળદને ચાલવામાં મુશ્કેલી પડે નહીં. આમ, મહામુશ્કેલીએ અમે સૌ ઝાંઝરી મુકામે પહોંચ્યા.

ઝાંઝરીમાં ખૂબ આનંદમાં સમય વ્યતીત થતો હતો. પ્રાતઃકાળે અને સંધ્યાકાળે સ્વાધ્યાય-સત્સંગ ચાલતો. બાજુમાંથી પસાર થતી ઝાંઝરી(ઝરણા)નું પાણી તેની નજીકમાં આવેલ ગોમુખમાં ઘઈને જાડી ધાર સાથે નીચે પડતું. અહીં નાહવાની ખૂબ મજા પડતી. સૌ ગુરુભાઈબહેનો પોતપોતાને સોંપાયેલું કાર્ય કરવામાં મશગૂલ રહેતાં. ફાજલ સમયે સૌ મંત્રજાપ કરતાં કે આરામ કરતાં. આમ ને આમ લગભગ ચારેક દિવસ પસાર થઈ ગયા.

એક દિવસ સાંજના સમયે ધર્મશાળાના પગથિયા પાસે ગુરુદેવે એક નાનકડા પક્ષીને અધમૂઈ હાલતમાં પડેલું જોયું. તેની સ્થિતિ બહુ ખરાબ હતી. તે ઊડી શકે તેમ નહોતું. તેથી ગુરુદેવે તેને હળવેથી હાથમાં ઊપાડી લીધું અને પોતાના રૂમમાં લઈ જઈ બારી પાસે મૂક્યું. પછી તેની આગળ, એક વાસણમાં પાણી ભરીને મૂક્યું તથા બીજા વાસણમાં દૂધ ભરીને થોડા રોટલીના ટુકડા સાથે મૂક્યું. પક્ષીએ થોડું પાણી પીધું અને રોટલીના ટુકડા ખાધા. થોડા સમય બાદ પગ દ્વારા ખસતું-ખસતું દીવાલની ઓથે લપાઈ ગયું. ત્યારબાદ ગુરુદેવ ત્યાં ને ત્યાં જ લાંબા સમય સુધી બેસી રહ્યા અને એ વાતનું સતત ધ્યાન રાખ્યું કે બારીમાંથી બિલાડી આવીને પંખીને મારી ના નાખે. ગુરુદેવને કામ અર્થે ત્યાંથી ખસવું પડે ત્યારે તેઓ અમારામાંથી કોઈને એ પક્ષીની સંભાળ રાખવાનું કાર્ય સોંપતા. આમ, સતત બે-ત્રણ દિવસ પક્ષીની શુશ્રૂષા કરી. હવે તે પક્ષી ગુરુદેવના ઓરડામાં નિર્ભયપણે ઊડ્યા કરતું. તે બરાબર ઊડતું થયું એટલે ગુરુદેવ તેને ધાબા ઉપર લઈ ગયા અને ઊડાડી મૂક્યું. આ પ્રસંગના સ્મરણ સાથે ગુરુદેવ રચિત ભજનની લીટીઓ યાદ આવી જાય છે.

જગ આખાને કુટુંબ સમજે,
જીવ-રક્ષા માટે જો ધાય;
તો પછી બીજે શા માટે જાય.

ગુરુદેવ “વસુધૈવ કુટુંબકમ્” ની ભાવનાનું જીવંત પ્રતીક છે. વિશ્વના સમસ્ત જીવ-જગતને ગુરુદેવ કુટુંબ માને છે. જીવમાત્ર માટે ગુરુદેવના હૃદયમાંથી દયા, કરુણા અને અનુકંપાનો અતૂટ સ્ત્રોત વહી રહ્યો છે. કોઈ પણ જીવ સહેજ પણ દુઃખી થતો હોય તો તેઓનું હૃદય દ્રવી ઊઠે છે. તે જીવને દુઃખમુક્ત કરવા પોતે તકલીફ વેઠીને પણ સતત પ્રયત્નશીલ રહે છે. આપણે પણ આપણા જીવનમાં આ ભાવને શક્ય તેટલો ઉતારવા પ્રયત્નશીલ રહીએ. અસ્તુ.

અમારી ધર્મશાળા પાસે બે ડાહિયા કૂતરા રહેતા. મંદિરના પૂજારી પાસેથી સાંભળેલું કે તે કૂતરા હિંસક સ્વભાવના હતા અને કોઈપણ અજાણ્યાને કરડવા ધસી જતા. મોટી ઝેહરથી અમે ઝાંઝરીની ધર્મશાળાએ પહોંચ્યા ત્યારે અમે ગાડામાંથી સામાન ઉતારી રહ્યા હતા તે દરમ્યાન ગુરુદેવ ચાલતા-ચાલતા ધર્મશાળા પાસે પહોંચી ગયા. અમારા આશ્ચર્ય વચ્ચે અમે સૌએ જોયું કે પેલા બે કૂતરા પોતાનો હિંસક સ્વભાવ છોડી જાણે પાળેલા કૂતરા હોય તેમ ગુરુદેવના પગ પાસે આળોટવા લાગ્યા.

આપણે સૌ જાણીએ છીએ કે ગુરુદેવની સાધના મુખ્યપણે પાતંજલ યોગદર્શનકથિત અષ્ટાંગયોગ ઉપર આધારિત છે.

યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિ - યોગનાં આ આઠ અંગ છે. પ્રથમ અંગ યમના પાંચ ઉપાંગો છે - અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ. અહિંસા માટે પતંજલિ મુનિ કહે છે કે - “અહિંસા પ્રતિષ્ઠાયાં તત્ સન્નિધૌ વૈરત્યાગઃ”

જે વ્યક્તિમાં મન-વચન-કર્મ અને વિચાર-વાણી-વર્તનથી પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે અહિંસા દઢ થઈ ગઈ હોય તેમની પાસે હિંસક સ્વભાવવાળો જીવ પોતાનો સ્વભાવ ભૂલી જાય છે અને અહિંસક બની જાય છે. આપણે સાંભળેલું છે અને વાંચેલું પણ છે કે ઋષિમુનિઓના આશ્રમમાં સિંહ જેવાં હિંસક પશુ અને હરણાં સાથે બેસતાં. સત્પુગની આ વાતો કલિયુગમાં પણ તાદૃશ્ય થતી જોઈ. હિંસક કૂતરાઓ પોતાનો હિંસક સ્વભાવ ભૂલીને અમારા સૌની સાથે તથા નાનાં બાળકો સાથે રમવા લાગ્યા અને અમને તો ઠીક પણ પેલા ધવાયેલા પક્ષીને પણ નુકસાન ન પહોંચાડ્યું.

આવી છે અહિંસાની કમાલ!

આવો છે અહિંસાનો ચમત્કાર!

આવી છે ગુરુદેવની કરુણા!

સત્સંગ-સમજણ યજ્ઞ

-ચંકજ શાહ

(સ્થળ : ગીતાસદન હોલ, મુ. વલસાડ)

ગુરુપ્રેમી શ્રી કિરણભાઈ, શ્રી પ્રથમેશભાઈ અને શ્રી કિશોરભાઈની ઘણા સમયની ઈચ્છા કે પ.પૂ. ગુરુદેવ શ્રી યોગભિક્ષુજી વલસાડ મુકામે પધારે અને ત્યાંની જનતાને આધ્યાત્મિક વાણીનો લાભ આપે. તેમની ઈચ્છાપૂર્તિ થાય અને લોકોને આધ્યાત્મિક જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય; આ બંને વાતને ધ્યાનમાં રાખીને પૂજ્યશ્રીએ વલસાડમાં જાહેર પ્રવચન આપવાનું સ્વીકાર્યું. તા. ૩-૪-૯૩ અને ૪-૪-૯૩ના રોજ આ કાર્યક્રમ નક્કી થયો.

કાર્યક્રમની જાહેરાત ત્યાંના દૈનિક પત્રોમાં આપવામાં

આવી. વલસાડ મુકામે આ કાર્યક્રમની જાહેરાતના લગભગ વીસેક હજાર પેમ્ફલેટ વહેંચવામાં આવ્યાં. પૂજ્યશ્રીએ આ કાર્યક્રમનું નામ આપ્યું ‘સત્સંગ-સમજણ યજ્ઞ’.

ઉપરોક્ત કાર્યક્રમમાં ભાગ લેવા, પૂજ્યશ્રી તા. ૨-૪-૯૩ના રોજ અમદાવાદથી નીકળ્યા. સાથે બે-ત્રણ ગુરુપ્રેમી ભાઈ-બહેન પણ હતાં. અમદાવાદથી વલસાડ જતાં રસ્તામાં નડિયાદ, આણંદ, નવસારી વગેરે સ્થળોએ ગુરુભાઈબહેનોએ પૂજ્યશ્રીનું ભવ્ય સ્વાગત કર્યું. વલસાડ પહોંચ્યા ત્યારે વલસાડ ઓમ્પરિવાર સ્ટેશન ઉપર હાજર હતો. તેમણે સૌએ ફૂલહારથી પૂજ્યશ્રીનું સ્વાગત કર્યું. પ્લેટફોર્મ બહાર નીકળી પૂજ્યશ્રી કારમાં બેઠા. કારને ફૂલહારથી ખૂબ

શક્તિ ગારેલી. કારની બંને બાજુએ ઓમનારાયણની ધજાઓ ફરકતી હતી. કાર શ્રી કિરણભાઈના ઘર પાસે આવીને ઊભી રહી. પૂજ્યશ્રી કારમાંથી ઊતરી કિરણભાઈના નિવાસસ્થાનમાં પધાર્યા. 'સત્ય-ધર્મ ગુરુદેવની જય' ના નાદથી આખું ઘર ગુંજી ઊઠ્યું.

તે જ દિવસે સાંજે અમે સૌ પૂજ્યશ્રી સાથે તીથલના દરિયાકિનારે ફરવા ગયા. દરિયાનાં મોજાંનો ગુંજારવ, પાણી ઉપરથી આવતો શીતળ પવન, આજુબાજુની વાડીઓની લીલોતરી વગેરે વાતાવરણને આહ્લાદક બનાવતાં હતાં. થોડે દૂર જઈ અમે સૌ દરિયાની રેતીમાં બેઠાં.

થોડા સમય સુધી સૌ શાંત બેસી રહ્યાં. પછી એક ભાઈએ પૂજ્યશ્રીને પ્રશ્ન કર્યો કે આત્મા અને પરમાત્મા એ બન્ને જુદા છે કે એક જ છે? પૂજ્યશ્રીએ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં કહ્યું કે -

“દ્વૈત, અદ્વૈત, દ્વૈતાદ્વૈત, ત્રૈત એમ અનેક વાદ છે. પરંતુ પરમતત્ત્વ વિષે જુદા જુદા જે મત પ્રવર્તે છે તે સાચા છે કે ખોટા છે, કે કયો મત સાચો છે અને કયો મત ખોટો છે એ વાદવિવાદમાં પડવાની જરૂર નથી. આપણે તો પરમતત્ત્વ સુધી પહોંચવાનો પ્રયત્ન કરવાનો છે. સાચો સાધક એ છે કે જે નાહકના વાદવિવાદમાં પડ્યા વિના પોતાના ગુરુદેવે બતાવેલ સાધનામાં રત રહે છે અને પોતાના લક્ષ્ય તરફ આગળ વધતો રહે છે. અને એક વખત પરમતત્ત્વને જાણી-સમજી-અનુભવી લીધું પછી તે બધા વાદવિવાદથી પર થઈ જાય છે.

“સાધક જો પોતાના લક્ષ્ય તરફ આગળ જાય અને વાદવિવાદમાં ફસાઈ જાય તો તેની હાલત પેલા મારવાડી ભાઈઓ જેવી થાય છે જેમણે હાથીને પ્રથમ વખત જોઈને કહ્યું કે, ‘અઠે પુંછ, બઠે પુંછ, મુંઢો કઠે.’ ”

પૂજ્યશ્રીનો ઉત્તર સાંભળી પ્રશ્નકર્તા ભાઈના મનનું સમાધાન થઈ ગયું. ત્યારબાદ બીજા એક ભાઈએ પ્રશ્ન કર્યો કે ધ્યાન માટે દરિયાકિનારાનું વાતાવરણ કેવું ગણાય? ધ્યાન ક્યાં કરવું જોઈએ? પૂજ્યશ્રીએ હસતાં હસતાં જવાબ આપ્યો કે-

“ધ્યાન વિષે આપણાં પુસ્તકોમાં ઘણીબધી વાતો રજૂ થઈ છે. શક્ય હોય તો ‘ધ્યાન શા માટે?’ પુસ્તિકા જોઈ જવી. છતાંય એટલું જરૂર કહીશું કે ધ્યાન લાગવું એ બહુ

જુલાઈ-૯૩

સહેલી વાત નથી. સૌ પ્રથમ તો નિર્વિચાર રહેવાનો વિચાર કર્યા કરો, આ વિચારને દંઢ કરતા જાઓ. લાંબા સમયના અભ્યાસ પછી કેટલીક ભણો, કેટલીક મિનિટો એવી આવશે કે જ્યારે તમે સાચા અર્થમાં નિર્વિચાર થઈ શકશો. આમ નિર્વિચાર રહેવામાં સફળ થયા તો ધ્યાનમાં તમે સહેલાઈથી સફળ થઈ શકશો.”

આ રીતે રાત્રે લગભગ નવ વાગ્યા સુધી સત્સંગ ચાલતો રહ્યો. ત્યારબાદ સૌ પોતપોતાના નિવાસસ્થાને ગયાં.

બીજે દિવસે એટલે તા. ૩-૪-૯૩ના રોજ નિયત સમય પહેલાં ઓમપરિવારના સ્વયંસેવકો ગીતાસદન હોલ ઉપર પહોંચી ગયા. હોલને તથા સ્ટેજને શક્તિગારવાની જવાબદારી તે સૌના શિરે હતી. તેમણે તેમની જવાબદારી બરાબર સંભાળી. હોલને ખૂબ સારી રીતે શક્તિગાર્યો. ધજા-પતાકા અને સુવાક્યોના બેનરો ચારે બાજુ લગાવ્યા. આમ હોલમાં દિવ્ય વાતાવરણ ખડું થયું. શ્રોતાઓ પણ આવવા લાગ્યા. એટલે સ્વયંસેવકોએ “ઓમગુરુદેવ પરમાત્મા, વીનવીએ બનાવો સૌને દિવ્યાત્મા” ની ધૂન બોલાવવાની શરૂઆત કરી. શ્રોતાવર્ગ ભક્તિભાવપૂર્વક તેને ઝીલતા હતા અને અનાયાસે જ ભક્તિકા પ્રાણાયામનો લાભ મેળવતા હતા.

ઓમપરિવારના અખંડ જયજ્ઞના અને સ્વાધ્યાયના કાર્યક્રમમાં પૂજ્યશ્રી અવારનવાર એ વાત સમજાવે છે કે “લયબદ્ધ રીતે જો કોઈપણ મંત્રનું ગાન કરવામાં આવે અને પ્રામાણિકપણે સૌ બોલતા હોય તો તે ધ્વનિનાં મોજાંઓની અસર ઘણે દૂર સુધી થાય છે અને ચારે બાજુનું વાતાવરણ અલૌકિક થઈ જાય છે. સાથે સાથે પ્રામાણિકપણે મંત્રગાન કરનારને ભક્તિકા પ્રાણાયામનો લાભ થાય છે. ભક્તિકા પ્રાણાયામનો અભ્યાસ જો નિયમિતપણે કરવામાં આવે તો સાધકના શરીર ઉપર ચરબીના ઘર જામતા નથી. આમ, શરીર ઉપરની ચરબીને હરનાર આ ભક્તિકા પ્રાણાયામ છે.”

તો આમ, ગીતાસદન હોલમાં ઉપસ્થિત શ્રોતાગણ અષ્ટાંગયોગનું ચોથું અંગ-પ્રાણાયામનો લાભ લઈ રહ્યા હતા અને વાતાવરણને દિવ્ય બનાવી રહ્યા હતા. થોડા સમય બાદ પૂજ્યશ્રી ગીતાસદન હોલમાં પધાર્યા. પૂજ્યશ્રીનું સ્વાગત પ્રથમ શંખનાદ દ્વારા કરવામાં આવ્યું. ત્યારબાદ જુદાં જુદાં ગામ-શહેરના ઓમપરિવારના પ્રતિનિધિઓએ ફૂલહારથી

પૂજ્યશ્રીનું સ્વાગત કર્યું. કાર્યક્રમનું સંચાલન શ્રી પ્રથમેશભાઈ અને શ્રી કિરણભાઈ કરી રહ્યા હતા. પૂ. ગુરુદેવ વલસાડમાં પ્રથમ વખત જ જાહેર પ્રવચન કરવાના હોવાથી શ્રી પ્રથમેશભાઈએ ડૉ. સદ્ગુરુસમર્પણભિક્ષુજીને પૂ. ગુરુદેવનો પરિચય આપવા વિનંતી કરી. ડૉ. ભિક્ષુજીએ પૂજ્યશ્રીનો પરિચય આપતાં કહ્યું કે -

“જેનું સર્વસ્વ પૂ. ગુરુદેવ જ હોય, જેણે તન-મન-ધન વગેરે સર્વ કંઈ પૂ. ગુરુદેવને સમર્પિત કરી દીધું હોય તે, પૂજ્યશ્રીનો પરિચય આપે તે અયોગ્ય જ છે, પરંતુ મારે તો પૂજ્યશ્રીની લાક્ષણિકતા વિષે જણાવવું છે. પૂજ્યશ્રીની વાણીમાં તત્વના ભારેખમ શબ્દો નથી હોતા પણ આમ સમાજને તેમના રોજિંદા જીવનમાં ઉપયોગી ધાય તેવા સરળ અને સચોટ શબ્દો હોય છે. પૂજ્યશ્રીને લેખક કહો કે સંત કહો, માતા કહો કે પિતા કહો; જ્યારે મળીએ ત્યારે બધા જ ભાવો તેમનાં વાણી-વર્તનમાં જોવા મળે છે.” ડૉક્ટર ભિક્ષુજીએ પૂજ્યશ્રીનો ટૂંકો અને ભાવવાહી પરિચય આપ્યો. ત્યારબાદ પૂજ્યશ્રીએ સત્સંગ-પ્રવચનની શરૂઆત કરતાં કહ્યું-

“સર્વને અમારા વંદન, અભિનંદન, આશિષ. વંદન એટલા માટે કે આપ સર્વ આત્મસ્વરૂપ છો, અભિનંદન એટલા માટે કે તમે બધા મનુષ્યજન્મની સાર્યકતા માટે પ્રયત્નશીલ છો અને આશિષ એટલા માટે કે તે આપવાથી આશિષ મળે છે. આપે પુષ્પમાળાથી એક સંતનું-અમારું સ્વાગત કર્યું. આ શાસ્ત્રોની પરિપાટી છે. પરંતુ અમે તો સાત્ત્વિક ગુરુપૂજન સાચી સમજણને કહીએ છીએ.

જે જે સાચી સમજ પમાય,
તે તે ગુરુપૂજન ગણાય;
જે જે દુર્ગુણ છૂટી જાય,
તે તે પ્રભુભજન ગણાય.

“બધા ઈશ્વર પાસે કંઈ ને કંઈ માંગતા જ હોય છે. કિશોરભાઈ જેવા પણ બહુ મોટા ભિખારી છે. તેઓ પ્રભુ પાસે મુક્તિની ભીખ માગે છે. ફરીફરીને ગર્ભવાસમાં આવવું ના પડે તેની ભીખ માગે છે. મનુષ્યજન્મને પશુપક્ષીના જન્મ કરતાં શ્રેષ્ઠ શા માટે કહ્યો છે? કારણકે મનુષ્ય જ આત્મતિક સુખ પ્રાપ્ત કરવા માટેનો પ્રયત્ન કરી શકે છે. અસ્તુ.

“ચૈત્ર મહિનામાં નવરાત્રીમાં આપણે ગરબા ગાઈએ છીએ. અમે પણ આવા- સાચી સમજણના- ગરબા રચેલા

છે જેને ભજન-ગરબા કહીએ છીએ. તેની પ્રથમ બે લીટી છે- ‘અંબા આવો રમવા જી, રમવાની અમને હોંશ ધણી.’

“પણ મૂરખ માનવી! અંબાજી તો સતત, અખંડ રમી રહ્યાં છે. એમને જો રમતાં જોવાં હોય, અનુભવવાં હોય તો આપણે રમવાનું બંધ કરી દેવું જોઈએ. માયા-મમતામાં રમી રહ્યાં છીએ તે બંધ કરીને આધ્યાત્મિકતામાં સ્થિર થઈ જવું જોઈએ. પાણી હાલતું હોય, તેમાં વમળ આવતાં હોય તો એમાં આપણને આપણું પ્રતિબિંબ દેખાય ખરું? ના દેખાય. તેવી જ રીતે મોહ-માયા-મમતારૂપી વમળોમાં આપણે આપણું આત્મસ્વરૂપ નીરખી શકતાં નથી.

“મંદિર બનાવું શ્રીકોતર તમારું, ધામધૂમધી હું આરતી ઉતારું; નિવાસ છે કોતરમાં અમારો દીકરા, શીદને ફોડે છે મંદિરમાં ઠીકરો.” શ્રીકોતર એટલે કોતરમાં વસવાવાળી. ક્યું કોતર ? હૃદયરૂપી કોતર. માતાજી જ્યાં છે ત્યાં આપણે જોતાં નથી, જે રીતે તેમને પામવાં જોઈએ તે રીતે તેમને પામવાનો પ્રયત્ન કરતાં નથી. ચિત્તવૃત્તિઓનો નિરોધ કરી શકતાં નથી અને પથ્થરને પૂજીએ છીએ.

“સ્વાધ્યાય કરતાં હોઈએ કે ધૂન બોલતાં હોઈએ ત્યારે આપણા શરીરમાં ઉષ્ણતા પેદા ધાય છે જે શરીરના રોમેરોમ સુધી ફેલાઈ જાય છે. જો એ પવિત્ર, સાત્ત્વિક ઉષ્ણતા બહાર નીકળી જાય તો પછી શું મેળવ્યું? દા.ત. તપેલીમાં દૂધ ગરમ કરીએ તો તેને એવી રીતે ગરમ કરવું જોઈએ કે તે ઊભરાઈ ના જાય, ઊભરો આવે તો અગ્નિ ખસેડી લેવો જોઈએ અથવા અગ્નિ ઉપરથી તપેલી લઈ લેવી જોઈએ. આમ, જ્યારે શરીરની અંદર સાત્ત્વિક ભાવોનો ઉદ્રેક ધાય ત્યારે ખાસ સાવધાન રહેવું જોઈએ અને જ્યારે આવા ગરબા કે ભજનો ગવાતાં હોય ત્યારે ખાસ સાવધાન રહેવું જોઈએ, સચેત રહેવું જોઈએ. જીવ, શિવ સાથે રમી શકવાનો છે? માટે શિવને રમતા અનુભવવા હોય તો જીવે-આપણે સ્થિર થવું પડે. અસ્તુ.

“માયા-પ્રપંચનો ઘાક ઉતારવા માટે આપણે સત્સંગમાં આવીએ છીએ, ગુરુ-સંતો પાસે જઈએ છીએ. આપણે સુખને બહાર ગોતીએ છીએ, જ્યાં છે ત્યાં ગોતતાં નથી. તેનું એક સુંદર દષ્ટાંત છે.

“કલકતા પાસે એક મોટો આશ્રમ, ત્યાં એક સ્વામી ઘઈ ગયા. એક દિવસ એક ભક્ત સ્વામીજી પાસે આવ્યા.

સ્વામીજીની ચરણરજ લઈ ભક્ત કહેવા લાગ્યા 'બાપજી, હું તો મારી ધરવાળીથી થાકી ગયો છું; મારે આશ્રમમાં જ રહેવું છે, મારે મારા ઘેર નથી જવું. સ્વામીજી કહે 'ભલે ભાઈ, આશ્રમમાં ફાવે તો આશ્રમમાં રહે, ઘોડા દિવસ પછી સ્વામીજી ભક્તને સાથે રાખીને આશ્રમમાં ફરવા નીકળ્યા. આશ્રમનો ધ્યાનખંડ, સત્સંગહોલ વગેરે બતાવવા બતાવતા સ્વામીજી ભક્તને આશ્રમના રસોડામાં લઈ ગયા. ભક્તે જોયું કે રસોડામાં મોટા મોટા સો ચૂલા છે અને દરેક ચૂલા પાસે બહેનો રસોઈનું કામ કરે છે. રસોડું જોઈને સ્વામીજી, ભક્ત સાથે આગળ ચાલ્યા. આખો આશ્રમ બતાવી સ્વામીજી પોતાની કુટિરમાં ગયા. બીજે દિવસે ભક્ત સ્વામીજી પાસે આવીને બેઠા ત્યારે સ્વામીજીએ પ્રશ્ન કર્યો કે, ભાઈ, આશ્રમ કેવો લાગ્યો ? રસોડામાં શું જોયું ? ભક્ત કહે, બાપજી આશ્રમ ઘણો સુંદર છે. આશ્રમનું રસોડું ખૂબ મોટું છે. ત્યાં સો બહેનો કેવી શાંતિથી રસોઈકામ કરે છે! સ્વામીજી કહે, બસ! બીજું કંઈ ના જોયું? અરે! રસોડું જોઈને એટલું તો વિચાર કે તું તારા રસોડાના એક ચૂલાથી ભાગીને અહીં આવતો રહ્યો છે, તો અહીં તો સો ચૂલા છે. તને અહીં શાંતિ કેવી રીતે મળશે ? ભક્ત વિચારવા લાગ્યો કે સ્વામીજીની વાત તો સાચી છે. તેનો મુંઝાયેલો ચહેરો જોઈ સ્વામીજી આગળ કહેવા લાગ્યા- 'તને એમ થતું હશે કે હું એક ચૂલાથી ભાગ્યો જ્યારે સ્વામીજી તો સો ચૂલા સંભાળે છે; તો સ્વામીજીનું અહીં શું થતું હશે! ? અરે! હું સો ચૂલા સંભાળું છું તોય મને કંઈ તકલીફ નથી. આવું કેમ છે તે તું જાણે છે? કારણકે તારા ઘેર જે એક ચૂલો છે તેને તું તારો ગણે છે જ્યારે આ સોએ સો ચૂલાને હું મારા નથી ગણતો. તે રહે તોય શું અને ના રહે તોય શું? ઈશ્વરેચ્છા બલીયસી; આટલું સાંભળતાં જ ભક્તની બુદ્ધિનાં દાર ખૂલી ગયાં. બીજે દિવસે સવારે સ્વામીજીની આજ્ઞા લઈ ભક્ત સાચી સમજણ મેળવી સાચું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી પોતાના ઘરે ચાલ્યો ગયો. આમ, આપણે પણ દરેક વાતમાંથી સાચી સમજણ મેળવવાનો પ્રયત્ન કરવાનો છે. અસ્તુ.

બીજા દિવસે સત્સંગની શરૂઆત પ્રણવવંદનાથી થઈ. પ્રણવવંદના બાદ પૂજ્યશ્રીએ 'ઈશ્વરનું નામ ઓમુ છે, પ્રણવ છે' એ વાતને પાતંજલ યોગદર્શનના સમાધિપાદના સુત્ર ૨૪ થી ૨૯ ના આધારે ખૂબ વિગતવાર સમજાવી. જેનું વિશદ વર્ણન 'મુક્તા' અને 'ઈશ્વર કોને કહી શકાય?' નામનાં પુસ્તકોમાં કરેલું છે. જિજ્ઞાસુઓને ઈશ્વરની વ્યાખ્યા વિષે જાણવાની ઈચ્છા હોય તો તેમણે આ પુસ્તકો ધ્યાનપૂર્વક વાંચી જવાં. ત્યારબાદ પૂજ્યશ્રીએ જણાવ્યું કે -

“આપણી મોટામાં મોટી ઈચ્છા પ્રણવ-પરમાત્માને પ્રાપ્ત કરવાની છે પરંતુ પરમાત્મા એ કંઈ સ્થૂળ વસ્તુ ઘોડી છે ? એ તો બુદ્ધિથી પણ આગળ ચાલીએ તો પ્રજ્ઞાનો - વિષય છે. સામાન્ય સ્તરવાળાને સમજણ પડે અને તે પ્રણવ-પ્રાપ્તિમાં સફળ થાય તે માટે અમે તળપટ્ટી ભાષામાં, સરળ વાણીમાં, ઉપરોક્ત પુસ્તકોમાં ઘણું બધું કહી નાખ્યું છે. આપણે આપણાં મોહ-મમતા છોડી દઈએ તો જ પરમાત્મ-પ્રાપ્તિમાં આગળ વધી શકાય.

“માથાના વાળમાં થતી જૂ આપણા પરસેવામાંથી ઉત્પન્ન થાય છે અને આપણાં બાળકો પણ આપણા પરસેવામાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. બાળકોમાં મમતા છે તેથી તેને મારી નાખતાં નથી, જ્યારે માથામાંની જૂને શોધી શોધીને મારી નાખીએ છીએ. કારણકે તેનામાં આપણને મમતા નથી. મોહ-મમતા ભલભલા સાધકને પણ પછાડી મારે છે. તો, મમત્વ છોડીએ તો જ પરમાત્મપ્રાપ્તિમાં આગળ વધી શકાય. અસ્તુ.”

“પરમાત્માએ તો સંસાર ગુણદોષવાળો બનાવ્યો છે. આપણે હંસની માફક ગુણ લેવા અને દોષ છોડી દેવા.”

પ્રવચન બાદ-પૂજ્યશ્રીએ સ્વરચિત બે-ત્રણ ભજનો ગાયાં. છેલ્લે “ચિંતન કરેગા જો જૈસા, આચરણ કરેગા વહ વૈસા; આચરણ કરેગા જો જૈસા, સુખદુઃખ ભોગેગા વહ વૈસા” એ મંત્રની ધૂન સૌ શ્રોતાજનો બોલ્યા. અને આ રીતે વલસાડ મુકામે ગીતાસદન હોલમાં “સત્સંગ-સમજણ યજ્ઞ”ની પૂર્ણાહુતિ થઈ.

“દુનિયાની કોઈ તાકાત 'લઘુ'ને ગુરુ બનતાં રોકી નહીં શકે. લઘુ, ગુરુ બનીને જ રહેશે.”

“જે બુદ્ધિ સમર્પિત થઈને રહે છે તે જ બુદ્ધિની બુદ્ધિમાની છે. ગુરુજનો અને સંતજનોના ચરણોમાં બુદ્ધિપૂર્વક નિર્બુદ્ધિ થઈને બેસવું એ જ બુદ્ધિમાનપણું છે.”

ભલે આવ્યો રૂડો શ્રાવણ માસ. શ્રાવણ માસમાં રૂડાં આચરણો કરીએ, રૂડું સાંભળીએ, રૂડું નીરખીએ, રૂડું જમીએ, સ્પર્શીએ અને સુંઘીએ.

શ્રાવણ માસ એટલે શ્રવણ કરવાનો માસ. કેવું નીરખવાનું, જમવાનું, સ્પર્શવાનું અને સુંઘવાનું રૂડું-ઉત્તમ ગણાય તેને શ્રવણ(કાન) દ્વારા શ્રવણ કરીને(સાંભળીને) હૃદયમાં ઉતારવાનો માસ તે શ્રાવણ માસ.

શ્રાવણ માસમાં રૂડું જમીએ એટલે કે એવું અને એટલું જમીએ કે જે સરળતાથી પચી જાય. શ્રાવણ માસમાં વર્ષાઋતુ હોય તેથી વાતાવરણ ઠંડું અને ભેજવાળું હોય. સૂર્યનારાયણનાં દર્શન પણ ખૂબ ઓછાં થાય. આવાં કારણોસર પાચનશક્તિ મંદ પડી જાય. તેથી જો અન્ય ઋતુઓની જેમ જ વર્ષાઋતુમાં જમતાં રહીએ તો બરોબર પચે નહિ અને તેથી અનેક રોગના ભોગ બનીએ. આ રીતે રોગનાં ભોગ ન બનીએ તે માટે શ્રાવણમાં એકટાણું કરવાનો રિવાજ છે. પરંતુ એકટાણાના રહસ્યને જાણીએ નહિ અને એકટાણામાં જ ત્રણ ટાણાનું જમી લઈએ તો નુકસાન જ થાય. રોજ ત્રણ વખત જમતાં હોઈએ અને શ્રાવણમાસમાં સાચી રીતે એક વખત જ જમીએ તો બે વખતનું અન્ન બચે. આ અન્નને જરૂરતવાળાને આપીને શ્રાવણમાસમાં પુણ્ય પણ પ્રાપ્ત કરી શકીએ. જેની સ્થિતિ સારી ન હોય તે આ રીતે જરૂર દાન-પુણ્ય કરી શકે.

શ્રાવણ માસમાં રૂડું નીરખીએ એટલે કે આંખો દ્વારા વિકારો અંતરમાં ન ઊતરી જાય તે માટે સાવધાન રહીએ. મનુષ્યના અંતરમાં વિકારો પાંચ ઈન્દ્રિયો દ્વારા ધૂસી જતા હોય છે. પણ આંખ વિકારોને પેસવાનું મુખ્ય દ્વાર છે. પતંગિયું દીપકના પ્રકાશ પર લુબ્ધ થઈને પ્રાણ ગુમાવે છે.

શ્રાવણ માસમાં શિવભક્તો મહાદેવ પર બીલીપત્રો ચઢાવે છે. ત્રણ પાનનું ઝૂમખું હોય તે જ બીલીપત્રો મહાદેવને ચઢાવાય છે તે પણ એક જાણવા જેવું રહસ્ય છે:

બીલીનાં ત્રણ પત્રો ત્રીજી આંખનું સૂચન કરે છે. મહાદેવને રીઝવવા માટે, શિવને પામવા માટે, ત્રિનેત્રીને સમજવા માટે ત્રિનેત્રયુક્ત બનવું પડશે અર્થાત્ ત્રીજું બુદ્ધિનું નેત્ર ખોલવું પડશે. માત્ર બે ચર્મચમુઓથી જગતને જેવું નીરખીએ છીએ તેવું જ તે નથી, તેથી કાંઈક વિશેષ, અટપટું, અલૌકિક અને રહસ્યથી ભર્યું-ભર્યું છે. તેનો સ્વાનુભવ કરવા માટે ત્રીજું બુદ્ધિનું-પ્રજ્ઞાનું નેત્ર ઉદ્ઘાટિત કરવું પડશે. એટલા માટે ત્રિનેત્ર શિવની ઉપાસના કરવાની છે. શિવલિંગ ઉપર બીલીપત્ર ચઢાવતી વખતે “ત્રીજું નેત્ર ખોલવાનું છે” તેની સતત સ્મૃતિ રહેવી જોઈએ. જો બીલીપત્રો યંત્રવત્ જ ચઢાવીએ તો સવાલાખ તો શું સવાકરોડ ચઢાવી દઈએ તોય કાંઈ લાભ ન મળે.

બીલીમાં અનેક ઔષધીય ગુણો પણ છે. બીલીપત્રનો રસ આંખ માટે ફાયદાકારક કહ્યો છે. બીલીનો ગર્ભ અતિસારને રોકવાવાળો મનાય છે. શિવલિંગ પર બીલી ચઢાવવાનાં આવાં અનેક રહસ્યો પામવા અને પચાવવા માટે ત્રીજું નેત્ર ખોલવું જરૂરી છે. જો વહેમો, ભ્રમો અને અંધશ્રદ્ધામાંથી મુક્ત થઈને સાચા મનુષ્ય થઈને જીવી શકીએ તો જ શિવ પાસેથી કલ્યાણ પ્રાપ્ત કર્યું કહેવાય, તો જ ત્રિનેત્રી પાસેથી આશિષ મેળવ્યા કહેવાય.

શ્રાવણ માસમાં રૂડું સ્પર્શીએ અને રૂડું સુંઘીએ. અર્થાત્ ગંધ અને સ્પર્શ વિષયને તાત્ત્વિક રીતે સમજીએ. ગંધના લોભે ભ્રમર અને સ્પર્શના મોહે હાથી જેવું મહાભળવાન પ્રાણી પણ બંધનમાં સપડાય છે તે ન ભૂલીએ. ભ્રમર, હાથી, મૃગ, પતંગિયું ય એક એક વિષયમાં લુબ્ધ છે તોય દુઃખી થાય છે તો પાંચે વિષયમાં લુબ્ધ રહેનાર કેટલો બધો દુઃખી થશે.

જો ત્રીજું નેત્ર ખૂલે તો જ આવાં રહસ્યો સમજાય અથવા જો આવાં રહસ્યો સમજાય તો જ ત્રીજું નેત્ર ખૂલ્યું કહેવાય.

હે સદાશિવ, હે મહાદેવ, હે નીલકંઠ, હે ત્રિનેત્રી ! અમારા સૌનું ત્રીજું નેત્ર ખૂલે તેવી કૃપા કરજો.

શ્રાવણ માસના એકઠાણામાં આરોગ્યરક્ષાનું વૈજ્ઞાનિક રહસ્ય છુપાયું છે.

આમ તો રહસ્યને જાણીએ તો બારે માસનું ભિન્ન ભિન્ન અતિ ઉપયોગી રહસ્ય છે જ - કોઈ માસનું આધ્યાત્મિક, તો કોઈ માસનું આધિદૈવિક, તો કોઈ માસનું આધિભૌતિક. દરેક માસનું હવામાન ભિન્ન ભિન્ન હોય છે, તેથી દરેકનું મહત્વ પણ ભિન્ન ભિન્ન છે. શોધનારને જરૂર મળે છે. 'જિન ખોજા તિન પાઈયા, ગહરે પાની પૈઠ.' અહીં શ્રાવણ માસ અને તેમાં કરતાં એકઠાણાં (એક વખત ભોજન) વિષે થોડું જાણીએ.

શ્રાવણ માસ ચોમાસાની ઋતુમાં આવે છે. ચોમાસામાં ખૂબ વરસાદ પડે છે. આકાશ વાદળોથી છવાયેલું હોય છે. સૂર્યનારાયણ લબક-ઝબક દેખાય છે. ક્યારેક તો આઠ આઠ દિવસની હેલી થાય છે. તે વખતે સૂર્યનારાયણ બિલકુલ અદૃશ્ય રહે છે. વરસાદના કારણે એક તો ઠંડું વાતાવરણ અને સૂર્યકિરણોનો અભાવ - આ બંનેની અસર પાચનશક્તિ ઉપર થાય છે. પાચનશક્તિ ખૂબ મંદ થઈ જાય છે, ખાવાનું પચતું નથી. તેમાંથી ગણ્યા ગણાય નહીં એટલા રોગો ફાટી નીકળે છે. અનુભવીઓ કહે છે કે સર્વ રોગોની જનની મંદ પાચનશક્તિ છે.

વિશ્વનાં સમસ્ત પ્રાણધારીઓને મુખ્ય પ્રાણ પૂરો પાડનાર સૂર્યનારાયણ ગણાય છે. આડ અને વનસ્પતિનાં પાંદડાંઓ ઉપર સૂર્યમાંથી વરસતા પ્રાણપોષણની અસર સૌ કોઈથી જોઈ શકાય એવી હોય છે. પાંદડાંઓનો ઉપરનો ભાગ કે જે સૂર્ય બાજુ રહે છે તે ચમકતો, ઘેરો, લીલો અને મજબૂત હોય છે; અને પાંદડાંનો નીચેનો ભાગ, કે જ્યાં સૂર્યકિરણો સીધાં નથી પહોંચતાં તે, ચમક વિનાનો, કિક્કો, લીલો અને કોમળ હોય છે. આ એક દૃષ્ટાંતથી વિશ્વનાં તમામ પ્રાણધારીઓ ઉપર થતી સૂર્યપ્રાણના પોષણની અસરની કલ્પના કરી શકાય છે.

ગાયત્રીની ઉપાસનામાં પણ મુખ્ય સવિતા અર્થાત્ સૂર્યનારાયણ છે. ઉપ અને આસના એટલે સમજપૂર્વક પાસે બેસવું - આસન લગાવીને પાસે બેસવું વગેરે. ગાયત્રી ઉપાસનામાં સવિતા પાસે સમજપૂર્વક આસન લગાવીને બેસવાનું

છે. આકાશમાં જે સવિતા દેખાય છે તે તો અતિ ઉષ્ણ અને અતિ દૂર છે. તેની પાસે કઈ રીતે આસન લગાવવું? આવી રીતે તેમની પાસે નથી બેસવાનું પરંતુ તેમનામાંથી વરસતો પ્રાણ વધુમાં વધુ લઈ શકાય તેનું રહસ્ય જાણવું અને તે મુજબ આચરણ કરીને વધુમાં વધુ પ્રાણ આપણામાં લેવાનો અને પચાવવાનો છે. ફળો સૂર્યની ગરમીથી જ પરિપકવ થાય છે તેથી તે સૂર્યપ્રાણથી ભરપૂર ખાવાથી તેમાંના સૂર્યપ્રાણને વધુમાં વધુ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. આવી રીતે ફળો ખાઈને અમુક સમય રહેવું તે પણ, અનંત ગાયત્રી-ઉપાસનાના પ્રકારોમાંનો એક પ્રકાર છે ગાયત્રી-ઉપાસનાના અનંત પ્રકારોમાંના કોઈ પણ એકનો સહારો લઈને, સૂર્યનારાયણ પણ જેમના નિયમનમાં રહે છે તે (નારાયણ)ની ઓળખ કરી લેવાની છે. આ બે દૃષ્ટાંતો, ચાલતા વિષયને સમજવામાં સહાયક છે તેથી આખ્યાં.

સૂર્યનારાયણ કે સૂર્યભગવાન એવું સંબોધન સૂર્ય માટે થાય છે તે સાર્થક છે. તેઓ જ વિશ્વના જાગતા અને પ્રત્યક્ષ દેવ છે. તેમને માનવાવાળાઓમાં કોઈ અપવાદ નથી. તે સાકાર પણ છે અને નિરાકાર પણ છે. તેમના પ્રાણથી જ આપણે સૌ પ્રાણવાન છીએ. અસ્તુ.

આવા પ્રાણદાયક સૂર્યનારાયણ ભગવાન ચોમાસામાં વાદળોથી ઢંકાયેલા રહે છે. તેથી તેમનો પ્રાણપ્રવાહ અતિ અલ્પ માત્રામાં આપણા સુધી પહોંચે છે. તે કારણે આપણી પાચનશક્તિ મંદ થઈ જાય છે. મંદ પાચનશક્તિમાં હંમેશના ક્રમ મુજબ ભોજન પેટમાં પધરાવવાથી આડા, ઊલટી, મરડો, પેટપીડા વગેરે અસંખ્ય રોગો થાય છે. આમાંથી અનાપાસે જ બચાવી લેવા માટે પરમકૃપાળુ ઋષિ-મુનિઓએ-અનુભવીઓએ યુક્તિ રચી. તેમણે શ્રાવણ માસમાં ઉપવાસ-એકઠાણાં કરવાનો આદેશ આપ્યો - રિવાજ સ્થાપ્યો. આપણી જડ બુદ્ધિ વૈજ્ઞાનિક રહસ્યને જલદી ન સમજી શકે માટે તેઓએ કહ્યું કે શ્રાવણ માસમાં - ચાતુર્માસમાં ઉપવાસ-એકઠાણાં કરવાથી પુણ્ય થાય અને તેથી સ્વર્ગે જવાય અને તેમ ન કરવાથી પાપ થાય અને નર્કે જવાય. આરોગ્ય જળવાય અને તેથી સુખશાંતિ રહે તે જ

પુણ્ય અને સ્વર્ગ; તથા રોગ ધામ અને તેથી દુઃખ-અશાંતિ આવી પડે એ જ પાપ અને નર્ક.

કરુણાકરોએ તો કરુણા કરીને સુખશાંતિ પ્રદાન કરવા યુક્તિપૂર્વકનાં સાધનો આપ્યાં, રસ્તા બતાવ્યા. પરંતુ આપણે બુદ્ધિશાળીઓ(!)એ જ્યાં બુદ્ધિ દોડાવવી જોઈએ ત્યાં ન દોડાવી અને ઉપવાસ-એકટાણાંમાં દોડાવી ! ઉપવાસ તો કર્યા પણ ફલાહારથી નહીં પરંતુ બરફી, ગુલાબજાંબુ, રબડી અને શીખંડ ખાઈને કર્યા ! એકટાણાં તો કર્યા પણ મંદ પાચનશક્તિને ધ્યાનમાં રાખીને પહેલા કરતાં અડધો અને શીઘ્ર પચે એવો ખોરાક ખાઈને નહીં પરંતુ એકટાણાંમાં ચાર ટાણાંનો સીસા જેવો ભારે ખોરાક પેટમાં પધરાવીને કર્યા અને પાછી રાત્રે તો “ફરાળી” (ફલાહારી નહીં) ચીજો દબાવવાની જ ! “ઊંટિ કર્યા ઢેકા તો માણસે કર્યા કાકા”ની જેમ અનુભવીઓએ રોગોમાંથી બચાવવા યુક્તિ આપી તો પોતે માલ-મલીદા ખાઈને રોગોમાં સપડાવાની બુદ્ધિ દોડાવી !

આપણામાં પશુ-પક્ષી જેટલી પણ બુદ્ધિ નથી. પશુ-પક્ષીઓ પણ બીમાર અવસ્થામાં ખાવાપીવાનું છોડી દે છે, તેઓ અંતઃપ્રેરણાને અનુસરે છે. આપણે બુદ્ધિશાળીઓ જ અંતઃપ્રેરણાને ગાંઠતા નથી તેથી મજબૂરીની છેલ્લી સ્થિતિએ પહોંચી જઈએ છીએ.

ચોમાસામાં ઘાસ ખાઈને ઊલટી કરતા કૂતરાને આપણામાંના ઘણાએ જોયું હશે. કૂતરું બિચારું પશુ છે. તે ચોમાસામાં એકટાણું કરવું જોઈએ તે જાણતું નથી તેથી વધુ ખાઈ તો લે છે પરંતુ અસ્વસ્થતા જણાતાં જ ખાધેલો ખોરાક ઊલટી કરીને બહાર

કાઢી નાખે છે. ઊલટી કરવાનું તેનું અમોઘ સાધન છે ઘાસ. ચોમાસામાં ઊગેલું લીલું લીલું ઘાસ તે ખાય છે અને પછી થોડી જ વારમાં ઊલટી કરીને પેટ ઉપર ગુજારેલ અત્યાચારની સજામાંથી મુક્ત થાય છે. મનુષ્ય શું એક કૂતરા કરતાં પણ ઊતરતો છે ? અનુભવીઓ તો કહે છે કે ધારે તો મનુષ્ય દેવ બની શકે છે. તો પછી મનુષ્ય શા માટે ધારતો નહીં હોય ?

શ્રાવણ એટલે શ્રવણ કરવું. શ્રાવણ માસ એટલે શ્રવણ કરવાનો માસ. અગિયાર માસ સુધી પેટ ઉપર અત્યાચાર કરી કરીને જે ઉધાર પાસું થયું હોય તેને શ્રાવણ માસના ઉપવાસ-એકટાણાંથી જેમ જમાપાસામાં પલટાવી નાખીએ છીએ તેમ અગિયાર માસ સુધી જે અયોગ્ય અને અકલ્યાણકારી સાંભળી સાંભળીને જમા પાસામાં ફેરવી નાખવાનું છે. અન્ન સ્થૂળ આહાર છે અને શ્રવણ સૂક્ષ્મ આહાર છે. આ બંને આહાર વિના મનુષ્યને ચાલે નહીં. શ્રાવણ માસમાં એટલું જમા કરી લેવાનું છે કે ગયા વર્ષના અગિયાર માસમાં થયેલું ઉધાર જમા થાય અને આવતા વર્ષના અગિયાર માસ માટે પણ આગળથી જમા થાય. તેમ છતાં જે ઉધાર ધાય તે વર્ષમાં આવતાં બીજાં ઉપવાસ-એકટાણાં અને સત્સંગ-વાર્તા દ્વારા જમા કરતા જવાનું છે.

આ રીતે શ્રાવણ માસમાં સાચાં ઉપવાસ-એકટાણાં કરીને પેટનો અને અણસમજનો કચરો કાઢીને પુણ્ય પ્રાપ્ત કરીને સુખ-શાંતિ અને આરોગ્યના સ્વર્ગને મેળવી લેવાનો પ્રયત્ન કરવાનો છે.

પરમાત્મા સૌને સાચાં ઉપવાસ-એકટાણાં કરવાની સમજ અને શક્તિ આપો તેવી પ્રાર્થના.

“ભગવાનનો ક્યારેય મોહ નથી થતો કારણકે તે શાસનમાં નથી રહેતા, સ્વછંદ વર્તન કરે છે, ભક્તોનો મોહ ધાય છે કારણ કે તેઓ શાસનમાં રહે છે, નિયમમાં રહે છે.”

“અનુભૂતિ છે ત્યાં અસ્તિત્વ છે, અસ્તિત્વ છે ત્યાં આકાર છે. સ્થૂળ આકાર અને દિવ્ય અલૌકિક આકાર, અલૌકિક આકારનું નામ જ નિરાકાર.”

“અભય ક્યારે ઘવાય કે જ્યારે બીજાઓ આપણાથી અભય પામે. જેવું વાવીએ તેવું લાણીએ. અભય વાવીએ તો અભય લાણીએ-પામીએ. જ્યાં સુધી આપણાથી અન્ય કોઈ ભય પામતું હોય ત્યાં સુધી આપણે અભય ક્યાંથી થઈ શકીએ !”

जीश्वर का बोधक (नाम) प्रणव/ओम् है।

(समाविष्ट है यज्ञो का वाचस्पत्यम्)

- (२४) क्लेश, कर्म, कर्मफल और वासना जिसमें नहीं है और पुरुषविशेष/चित्तविशेष जीश्वर है।
- (२५) जीश्वर संपूर्ण सर्वज्ञ है।
- (२६) जीश्वर पूर्वकाल के गुरुओं के भी गुरु है और काल की मर्यादा से (जन्म-मृत्यु से) पर है।
- (२७) जीश्वर का नाम प्रणव/ओम् है।
- (२८) अर्थ के चिन्तन सहित ओम् का जप करना।
- (२९) चिन्तन सहित जप करने से अन्तर्यामि का अभाव और आत्मसाक्षात्कार होता है।

अभिधान ओम् बोधक, १/७, श्रीवाहनगर, काशी, जन्मदिनांक-२००५-११-१

● द्रष्टव्य उद्देश्य :-

(१) सर्वव्यापक परम सूक्ष्म चैतन तत्त्व के जेतुं नाम प्रणव (ओम्-ॐ) छे तेनी अतीति अदुर्जनसमाजने कराववा प्रयत्न करवो. (२) 'योग'नो प्रचार, प्रसार अने संशोधन करवा प्रयत्न करवो. (३) 'समाजनु' नैतिक धारण छैतुं लाववा भादे आध्यात्मिक ज्ञाननो साहित्य द्वारा प्रचार अने प्रसार करवानो प्रयत्न करवो. (४) आ उपरांत 'अदुर्जनहिताय-अदुर्जनसुखाय'ने लगतां कार्ये जेवां के केणवणी, तथीथी सारवार वजरे करवा भादे प्रयत्न करवो.

આધારક સ્થાપક તથા
આધ્યક્ષિક વહીવટી પ. પ.
શુરુદેવ શ્રી યોગલિક્ષ્ણ

PRINTED & PUBLISHED BY :-

Dr. S. S. Bhikshu for
AUMGURU PREMSAMARPANDHYANBHIKSHU PARIVAR TRUST
1/A, Palladnagar, Society, Neranpura, Ahmedabad - 380 013.
Printed at : Kunal Offset, Odhav, Ahmedabad.
Hon. Editor : Naishadh C. Vyas
(Reg. No. E/4416 Date 11-5-81)
(I. T. E. U. 80-9 (5) No. H Q-III 33-163/92 93 Up to March 1995)

લવાજમ દર :-

વાર્ષિક સભ્ય (ભારતમાં)	રૂ. ૧૨-૦૦
આજીવન સભ્ય	રૂ. ૨૫૦-૦૦
વાર્ષિક સભ્ય (પરદેશમાં)	૧૨ ડોલર
આજીવન સભ્ય	૨૫૦ ડોલર

* લવાજમ મોકલવાનું સ્થળ *

- (૧) ડૉ. સોમાભાઈ એ. પટેલ
૧/અ, પલ્લિયડનગર,
સેન્ટ ઝેવિયર્સ હાઈસ્કૂલ રોડ,
નારણપુરા, અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૧૩.
- (૨) નૈપથભાઈ સી. વ્યાસ
“સ્વાશ્રય”
૩, ગંગાધર સોસાયટી, રામબાગ પાછળ,
મણીનગર, અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૮.

* સૂચના *

- (૧) લવાજમ ચેક દ્વારા અથવા મનીઓર્ડર દ્વારા “ઓ. પ્રે. પ. ટ્રસ્ટ” ના નામે, મોકલવું. સાથે આપનું પૂરું નામ સરનામું શુદ્ધ અક્ષરોમાં લખી મોકલવું.
- (૨) જે સભ્યનાં રહેઠાણનાં સ્થળ બદલાયાં હોય તેમણે તેમના નવા રહેઠાણનું પૂરું સરનામું લખી મોકલવું જેથી વ્યવસ્થાપકોને અંક મોકલવામાં સરળતા રહે.
- (૩) “રત્નભરા” ને લગતો પત્રવ્યવહાર નીચેના સરનામે કરવો.
નૈપથભાઈ સી. વ્યાસ
“સ્વાશ્રય”
૩, ગંગાધર સોસાયટી, રામબાગ પાછળ,
મણીનગર, અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૮.

પ. પૂ. શુરુદેવ શ્રી યોગલિક્ષ્ણ સાથેનાં સંસ્મરણો તથા પ્રેરક પ્રસંગો આવકાર્ય છે.

To,

Pin Code
